

פרק החקלאות

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בתשל"ב הוחש קצב הגידול של התוצר החקלאי הגולמי, במחירים קבועים ליצרן: הוא גדל בשיעור של 12.1 אחוזים, לאחר גידול מהיר גם בתשל"א (כ-10 אחוזים). יש בכך משום החשה בקצב הגידול גם בהשוואה לשנות השישים, ואף בהשוואה לחומש האחרון (ראה לוח י-2). גם התפוקה החקלאית הכוללת גדלה בתשל"ב במחירים קבועים ליצרן בקצב מהיר יחסית — בהשוואה לקצב הגידול הממוצע בשנות השישים ובחומש האחרון (ראה לוח י-2), אם כי בהשוואה לתשל"א היתה בכך האטת מה (8.6 אחוזים לעומת 9.6 אחוזים בהתאמה). האטה זו, מוסברת בעיקרה בקיפאון שחל בגידול תפוקת ענף ההדרים בתשל"ב, וכן בהאטה שחלה בגידול התפוקה השוטפת של ענפי בעלי החיים. בניכוי תרומת ענף ההדרים לגידול הריאלי של התפוקה החקלאית הכוללת גדלה בתשל"ב התפוקה החקלאית הכוללת, למעט ענף ההדרים, במחירים קבועים ליצרן, בקצב מהיר במקצת בהשוואה לתשל"א (11 אחוזים לעומת כ-10 אחוזים בהתאמה). ההחשה שחלה בשנתיים האחרונות נובעת בעיקר מכך, ששתי השנים היו נוחות מאוד מבחינה אקלימית למרבית הגידולים והענפים. הדבר התבטא בכמות המשקעים הרבה שירדה בעונות החורף, במיעוט פגיעתם של מחלות ומוזיקים; ובתשל"ב — אף בחלוקה נאותה של כמות הגשם בעונת החורף. גורמים אלה הביאו בתשל"ב להאטה חריפה שחלה בגידול הריאלי של התשומות הקנויות מסקטורים אחרים. אלו גדלו בתשל"ב ב-3.3 אחוזים בלבד, לאחר גידול ריאלי של כ-10 אחוזים בקירוב אשתקד. ההאטה התבטאה כמעט בכל מרכיבי התשומות הקנויות, אך היא ראויה לציון במיוחד במספוא הקנוי (ראה לוח י-8) המהווה כ-43 אחוזים מסך התשומות הקנויות, ובמים, שתשומתם צומצמת הודות לכמות המשקעים הרבה שהיתה בתשל"ב. חלק ניכר מההסבר להאטה זו, מוסבר על רקע נוחות השנה מבחינה אקלימית. הדבר התבטא בירידת תשומות המים, בהאטת הגידול בשימוש בחומרי הדברה, וכן בעובדה שכתוצאה מכמות המשקעים הרבה, וחלוקתם הנאותה על פני עונת החורף, גדלה תפוקת הדגניים מייצור מקומי, המשמשים כתשומות ביניים ב"חקלאות והמהווים תחליף למספוא קנוי מיבוא; אולם ההאטה החריפה בתשומות המספוא הקנוי ב"תשל"ב מוסברת גם על רקע השינויים, שחלו בהרכב מנת המזון בענף הרפת: הקטנת מנת המספוא הקנוי והגדלת חלקן של שאריות המזון בסך סל המזון המוגש ברפת, השינויים, שחלו במרכיבי מנת המזון המרוכז (כתוצאה משינויים טכנולוגיים), שהתבטאו בהגדלת חלקן של יחידות מזון זולות, שהחליפו חלק מהיקרות. תחלופה זו החלה עוד אשתקד, אך התחזקה בתשל"ב, ויש להניח, שעליית המחירים המהירה של מרכיבי המספוא הקנוי, הנמשכת כבר שנתיים ברציפות, תרמה להחשת תהליך זה.

בתשל"ב חלה האטה בשיעור עליית מחירי התפוקה החקלאית הכוללת ליצרן. אלו עלו בתשל"ב ב-11.3 אחוזים לאחר עלייה של 14.4 אחוזים אשתקד, אך משמנכים את עליית המחירים

החשבון השוטף של ענף החקלאות תשל"א * ותשל"ב

העלייה או הירידה (—) תשל"ב לעומת תשל"א			הערך במחירים שוטפים		
מחיר	כמות	ערך	תשל"ב	תשל"א	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
11.3	8.6	20.8	3,103.4	2,568.3	1. תפוקה הכוללת במחירים ליצרן
18.9	10.6	31.4	247.1	188.0	2. פחות : תשומת ביניים
10.7	8.4	20.0	2,856.3	2,380.3	3. התפוקה החקלאית במחירים ליצרן
28.1	1.9	30.6	140.9	107.9	4. פחות טובסידיה לתפוקה **
9.9	8.7	19.5	2,715.4	2,272.4	5. התפוקה החקלאית במחירי שוק
15.6	3.3	19.4	1,178.9	987.4	6. פחות : תשומה קנויה
5.9	12.9	19.6	1,536.5	1,285.0	7. התוצר החקלאי הגולמי במחירי שוק
14.6	6.9	22.6	224.2	182.9	8. פחות : בלאי
4.5	19.3	19.1	1,312.3	1,102.1	9. התוצר החקלאי הנקי במחירי שוק
28.1	1.9	30.6	140.9	107.9	10. בתוספת טובסידיה לתפוקה **
6.4	12.9	20.1	1,453.2	1,210.0	11. התוצר החקלאי הנקי במחירים ליצרן
		—15.7	15.0	17.8	12. בתוספת : פיצויי בצורת
		19.6	1,468.2	1,227.8	13. ההכנסה הכוללת מהחקלאות
		22.8	346.3	282.0	14. פחות : שכר לעבודה שכירה
		22.2	110.0	90.0	15. פחות : ריבית ודמי חכירה
		18.2	1,011.9	855.8	16. הכנסות בעלי המשקים מהחקלאות

* נתונים מתוקנים.

** ראה הערה ללוח ו'—10 בפרק זה.

ה פ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

אינדיקטורים להתפתחות החקלאות, תשכ"ג—תשל"ב

שיעורי השינוי הריאליים באחוזים					
ממוצע לעשור תשכ"ג—תשל"ב	ממוצע לחומש תשכ"ח—תשל"ב	תשל"ל לעומת תשכ"ט	תשל"א לעומת תשל"ל	תשל"ב לעומת תשל"א	
5.9	5.5	5.7	9.6	8.6	התפוקה החקלאית הכוללת
4.9	7.0	8.2	10.4	3.3	התשומות הקנויות מסקטורים אחרים
6.5	6.2	4.2	10.1	12.9	התוצר החקלאי הגולמי
2.7	10.8	18.7	1.8	13.1	ההשקעות של החקלאים בחקלאות
4.1	4.4	3.8	4.0	3.8	מלאי ההון הגלמי
—1.9	—0.1	—2.6	2.1	6.9	מספר המועסקים (כולל מועסקים מהשטחים המוחזקים) *

* שיעורי השינוי של מספר המועסקים בממוצע לעשור תשכ"ג—תשל"ב ובממוצע לחומש תשכ"ח—תשל"ב מחושבים לפי שיעורי השינוי בשנים הקלנדריות המתאימות (לעשור — לפי 1963—1972 ובחומש לפי 1968—1972). שיעורי השינוי לשנים תשל"ל—תשל"ב מחושבים לפי שנים חקלאיות.
כל הנתונים על שיעורי השינוי במספר המועסקים, מחושבים לפי הסיווג הענפי הישן של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. המפרט: עיבוד עלפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, למעט הנתונים על השינויים במלאי ההון — אלה עובדו על סמך ניירות עבודה של א"ל נפתון מבנק ישראל ולפי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שמקורה בענף ההדרים (כזכור מחירי תפוקת ענף ההדרים ליצרן עלו אשתקד בקצב מהיר ביותר — 36.4 אחוזים כתוצאה מעליית מחירים בייצוא של תפוקת ענף זה), מתקבל, כי מחירי התפוקה החקלאית הכוללת ליצרן, למעט ענף ההדרים, עלו בתשל"ב בקצב מהיר במקצת בהשוואה לאש-תקד — 11.2 אחוזים לעומת 9.3.

מחירי התשומות הקנויות עלו בתשל"ב בקצב מהיר ביותר (ראה לוח י"א—וי"ח) לאחר שגם אשתקד חלה בהם עלייה מהירה. יש להניח, שגם בסעיפי תשומות קנויות אחרות — לבד מהמספוא הקנוי, בו קיימת אפשרות טכנית של תחלופה — היתה להתייקרות השפעה, לפחות בשוליים, על היקף השימוש.

התפתחות מחירי התפוקה, למעט ענף ההדרים, בשנתיים אלו בהשוואה לעליית מחירי התשומות הקנויות מראה, כי בתשל"א ובתשל"ב, עלו מחירי התשומות הקנויות בקצב מהיר יותר מעליית מחירי התפוקות. כתוצאה מכך עלו מחירי התוצר החקלאי הנקי ליצרן ב-6.4 אחוזים בלבד לעומת עליית מחירי התוצר של כלל המשק — במחירי גורמי הייצור — של כ-14 אחוזים. תופעה זו בולטת עוד יותר, נוכח עליית מחירי מרבית המוצרים החקלאיים הסחירים בעולם, המתרחשת זה שנתיים ויותר. עליות מחירים אלו באו לידי ביטוי חלקי בלבד בעליית מחירי התפוקה החקלאית מייצור מקומי, מאחר שדוקא אותם מוצרים סחירים, שמחיריהם עלו בשוק העולם, נמצאים בפיקוח הממשלה, אשר משיקולים של שמירת מחירים לצרכן, מנעה עליית מחירים מקבילה בשוק המקומי.

חלק מעליית המחירים הנידונה בחו"ל באה בכל זאת לידי ביטוי בעליית מחירים ליצרון החקלאי, והדבר התבטא ישירות במוצרי ייצוא, שמחיריהם עלו, כמו כותנה, ובעקיפין, בשוק המקומי במוצרי ענפי בעלי החיים, אשר מחיריהם ליצרון הועלו. בתשל"ב באמצעות הגדלת הסובסידיות, לאחר שהעלייה במחירי הדגניים והקטניות בשוק העולם הביאה לעליית מחירי המספוא הקנוי. מתוך רצון לצמצם את התמיכות לתשומות בענף החקלאות, פיצתה הממשלה את החקלאים על התייקרות המספוא הקנוי באמצעות העלאת המחיר ליצרון של מוצרי ענפי בעלי החיים. בבשר עוף התמצתה עליית המחירים ליצרון המקומי רק בשיעור העלאת מחיר המינימום המובטח, שכן הממ"ש שלה תמכה בתשל"ב במחיר הבשר הקפוא ושמרה על רמתו לצרכן, ובכך מנעה העלאת מחירים לצרכן גם של בשר עוף.

במוצרים כמו סלק-סוכר, כותנה, דגניים וקטניות מייצור מקומי, היו עליות המחירים ליצרון בשוק המקומי נמוכות מהעליות המקבילות בעולם. מאותם שיקולים, שבעבר השתדלה הממשלה לשמור על מחירים היציב, פעמים גם מחיר שהיה גבוה ממחירי הייבוא, מנעה הממשלה בתשל"ב העלאת מחירים בשוק המקומי בשיעור מקביל לעליות בשווקים העולמיים.

כתוצאה מהפיגור בקצב עליית המחירים של המוצרים החקלאיים בייצור המקומי — בהשוואה לעליית המחירים המתרחשת בעולם, ירדו, כמובן, שערי החיסוי (מחירי הדולר הנחסך) של מספר מוצרים בשוק המקומי, אם כי לא בכל המוצרים. מחיר הדולר הנחסך ירד לרמה, שבה כדאי הייצור המקומי של מוצרים אלו מבחינה כלכלית. יש להניח איפוא כי הפיגור הניכר שחל, כאמור, בעליית מחירי התוצר, למעט ענף ההדרים, בהשוואה לעליית מחירי התוצר בכלל המשק בשנים תשל"א ותשל"ב, שימש בשנת תשל"ב כגורם בולם בהתרחבות התפוקה — לפחות זו, הניתנת להרחבה במשך תקופה קצרה.

הדבר משתקף היטב בשינויים, שחלו בתפוקת ענפי בעלי החיים, שאינם מושפעים כמעט מגבלת המים בחקלאות, ואשר תפוקתם השוטפת גדלה, כאמור, בתשל"ב רק ב-5.1 אחוזים במחירים קבועים¹. לאחר גידול ריאלי של 9.0 אחוזים אשתקד, בענפי הצומח קשה, לבודד את השפעת השינוי ביחס המחירים בין מחירי התפוקה למחירי התשומות, אף אם היתה כזאת, מאחר שבענפים אלו אפשרויות ההרחבה המכוונת של ההיצע, מצומצמות ממילא מחמת מגבלת המים. נתונים על התעסוקה המקומית בחקלאות, המתקבלים מסקרי כוח אדם, בתוספת הנתונים על תעסוקת עובדים מהשטחים בחקלאות בישראל, המתקבלים מסקרי המשפחות בשטחים, מורים על גידול של 9.1 אחוזים בתשומת העבודה בחקלאות בתשל"ב, במונחי שעות עבודה. גידול רב זה הוא יוצא דופן, לנוכח מגמת הירידה ארוכת הטווח בתשומת העבודה בחקלאות, הנמשכת מאז סוף שנות החמישים (ראה לוח י'-2). נתון זה נראה תמוה לנוכח המשך מצב תעסוקת היתר במשך בשנה זו וטרם נמצא הסבר כלכלי מתאים לכך. ייתכן, שבנתון זה משתקפת הטיה סטטיסטית, שכן סקרי כוח אדם מבוססים על מדגמים, שבהם אפשרית בהחלט הטיה סטטיסטית מסדר גודל זה. כתוצאה מכך, אם מתבססים על שינויים אלו בתשומת העבודה, מצביעים חישובי הפדיון בתשל"ב על גידול של כ-3—5 אחוזים בלבד בפדיון בחקלאות. זוהי תוצאה שקשה לקבל אותה, שכן בשנים ברוכות כמו שנת תשל"ב גדל, בדרך כלל, הפדיון בחקלאות בקצב מהיר הודות לתרומתם הרבה של גורמי הטבע.

בתשל"ב גדלה ההכנסה הנובעת מהחקלאות (התוצר החקלאי הנקי במחירים שוטפים ליצרון) ב-20.1 אחוזים לאחר גידול חסר תקדים של כ-30 אחוזים אשתקד (שנבע, כזכור, בעיקרו מתרומת ענף ההדרים לתוצר — לאחר שגם מחירי ענף ההדרים עלו בשיעור ניכר וגם תפוקתו גדלה). את

¹ אם כוללים בתפוקת ענפי בעלי החיים גם את הגידול במלאי בעלי החיים בענף הרפת, שבתשל"ב היה מהיר ביותר בהשוואה לאשתקד (ראה לוח י'-5), יוצא, כי תפוקת ענפי בעלי החיים בתשל"ב גדלה ב-6.8 אחוזים בהשוואה ל-9.1 אחוזים אשתקד.

מרבית הגידול בהכנסה הנובעת מחקלאות בתשל"ב תרם הגידול הריאלי בתוצר החקלאי הנקי שהתבטא ב-12.9 אחוזים, בעוד שמחירי התוצר עלו רק ב-6.4 אחוזים (לאחר שאשתקד הם עלו ב-17.3 אחוזים). העלייה הנמוכה, יחסית, של מחירי התוצר, הן בהשוואה למחירי התוצר בכלל המשק והן בהשוואה לעליית מחירי התפוקה החקלאית, נובעת מהפער הניכר בשיעורי עליית מחירי התשומות הקנויות והבלאי בהשוואה לעליית מחירי התפוקה החקלאית (ראה לוח י-1). במחירי שוק, לאחר ניכוי תרומת התמיכות הישירות לתפוקה, עלו מחירי התוצר החקלאי הנקי אף בשיעור נמוך יותר — 4.5 אחוזים בלבד (לאחר עלייה של 19.1 אחוזים אשתקד), שכן בתשל"ב חלה התרחבות מהירה בהיקף התמיכה הניתנת ישירות למוצרים חקלאיים (ראה לוח י-1). התרחבות זו התבטאה בעיקר בחלב בקר, בשר עוף וביצי מאכל, שכן הממשלה פיצתה בתשל"ב את החקלאים על התייקרות המספוא הקנוי על ידי העלאת המחיר ליצרן של ביצי מאכל וחלב בקר ועל ידי העלאת מחיר המינימום המובטח לבשר עוף ושהביאה להרחבת התמיכה במוצר זה.

בתשל"ב נמשכה הירידה בתשלומי פיצויי בצורת ונוקי טבע, כך שההכנסה הכוללת בחקלאות גדלה בשיעור נמוך מעט מההכנסה הנובעת (ראה לוח י-1). תשלומי השכר לשכירים ותשלומי הריבית ודמי חכירה המשיכו לגדול בתשל"ב בקצב מהיר (ראה לוח י-1), כך שהכנסת בעלי המשקים מן החקלאות גדלה בתשל"ב ב-18.2 אחוזים (לאחר גידול של כ-30 אחוזים אשתקד). לפי שעה אין לדעת מה אירע להכנסה הממוצעת למועסק בחקלאות שאיננו שכיר, שכן כפי שכבר צוין לעיל, מהימנות הנתונים על השינוי בתשומת עבודתם של מועסקים בחקלאות שאינם שכירים אינה ברורה כל צורכה.¹

ב-1972 גדלה ההשקעה הגולמית הריאלית בענף החקלאות, לרבות ההשקעה במפעלי מים, במחירים קבועים, ב-12.9 אחוזים, לאחר גידול של 3.4 אחוזים אשתקד. בהשקעה הגולמית הריאלית בחקלאות (למעט מפעלי מים וייעור) חל גידול של 13.1 אחוזים לאחר גידול של 1.7 אחוזים אשתקד. ההחשה בקצב הגידול הריאלי של ההשקעה הגולמית בחקלאות התבטאה בכל המרכיבים, למעט ההשקעה בציוד ובמכונות. ראויות לציון העלייה המהירה בהשקעות במלאי בעלי חיים במחירים קבועים בשיעור של למעלה מ-120 אחוזים, שנבעה מתהליך ההתרחבות המהיר של ענף הרפת והעלייה בהשקעות במבני משק, שנבעה מהרחבת הרפת ומהמשך הרחבת ענף הלול. כן יצוין, כי במטעים ובייעור — סעיפי השקעה שבמשך כל שנות השישים (בייעור — למעט שנת 1967 — שנת המיתון) חלה בהם ירידה בהיקף ההשקעה הריאלית — חלה ב-1972 עלייה בהיקף ההשקעה (ראה לוח י-11).

החל בשנת 1967 חל מפנה במגמת ההשקעות בחקלאות (למעט ייעור). לאחר ירידה מתמדת בהיקף ההשקעה הגולמית הריאלית מ-1958 עד 1966, והחלה בשנת 1967 מגמת עלייה בהשקעות בחקלאות (להסברים על השינוי במגמה זו, ראה פרטים בדוח בנק ישראל לשנת 1970, עמודים 170 ו-191 וכן בדוח בנק ישראל לשנת 1971 עמוד 209). הגידול הריאלי שנרשם ב-1972 בהיקף ההשקעה הגולמית הריאלית בחקלאות (למעט ייעור) מהווה המשך למגמה זו, שנפסקה זמנית אשתקד.

הגידול המהיר בהשקעה הגולמית הריאלית בחקלאות ב-1972 הביא להמשך הגידול הריאלי של מלאי ההון הגולמי בשנה זו, לאחר גידול בשיעור דומה ב-1971 (3.8 אחוזים ב-1972 לעומת 4.0 אחוזים ב-1971).

¹ אם מקבלים נתונים אלו, המורים על עלייה של 7.6 אחוזים בתשומת עבודת המועסקים בחקלאות שאינם שכירים, יוצא, כי ההכנסה לשעת עבודה של מועסק בחקלאות שאיננו שכיר גדלה בתשל"ב ב-9.8 אחוזים, — שיעור נמוך במקצת מעליית מדד המחירים הכללי במשק. אם מניחים, למשל, אי שינוי בתשומת העבודה של המועסקים בחקלאות שאינם שכירים, מתקבל, כי ההכנסה לשעת עבודה של מועסק בחקלאות שאיננו שכיר גדלה בתשל"ב יותר מעליית המחירים הכללית במשק.

ב-1972 גדל היקף האשראי המוסדי הניתן לחקלאות בשיעור של 28 אחוזים (ראה לוח י-13). המהווים תוספת אשראי של כ-395 מיליון ל"י לאחר גידול של כ-19 אחוזים אשתקד (שהיו כ-230 מיליון ל"י). ההתרחבות המהירה של האשראי המוסדי השתקפה בכל מרכיבי האשראי, הן זה הניתן ממערכת הבנקאות — בהכוונה ושלא בהכוונה — והן זה הניתן באמצעות מוסדות כספיים. התרחבות מהירה זו משקפת את ההחשה בהשקעה בחקלאות (27.3 אחוזים במחירים שוט"פ פים לאחר גידול של 13.5 אחוזים אשתקד) ואת המשך הגידול המהיר יחסית בערך הייצור החקלאי (20.8 אחוזים לאחר 25.4 אחוזים אשתקד).

2. התפוקה

א. ייעודי התפוקה

בתשל"ב ירד משקלה של התפוקה המשווקת בסך התפוקה הכוללת בחקלאות; מ-86.3 אחוזים בתשל"א ל-85.6 במחירים קבועים ול-85.2 אחוזים במחירים שוטפים בתשל"ב. ירידת משקל זו הינה סטייה ממגמת העלייה במשקל התפוקה המשווקת, שנמשכה ברציפות מאז תחילת שנות

לוח י-3
התפוקה החקלאית הכוללת לפי ייעוד, תשל"א ותשל"ב
(במחירים ליצור)

העלייה או הירידה (—) מתשל"א לתשל"ב			הערך במחירים שוטפים		
מחיר	כמות	ערך	תשל"ב	תשל"א*	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
לשיווק					
10.2	8.0	19.0	1,102.3	926.0	צריכה מקומית** ישירה
12.1	8.9	22.0	764.6	626.6	תעשייה
10.3	6.5	17.4	778.4	662.8	יצוא ישיר
10.7	7.8	19.4	2,645.3	2,215.4	סך הכול
למשק					
10.1	3.4	13.9	114.6	100.6	צריכה עצמית
8.7	37.9	49.9	96.4	64.3	נכסי יצור
18.8	10.6	31.4	247.1	188.0	חמרי גלם (תשומת ביניים)
14.4	13.5	29.8	458.1	352.9	סך הכול למשק
11.3	8.6	20.8	3,103.4	2,568.3	סך כל התפוקה

* נתונים מתוקנים.

** כולל השמדה.

חושב לפי נתונים לא מעוגלים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

השישים והיא משקפת את קצב הגידול האטי יותר של התפוקה המשוקת בתשל"ב (הן במחירים שוטפים והן במחירים קבועים) ביחס לקצב הגידול של התפוקה שיועדה למשק (ראה לו י"3). תרמו לכך, בעיקר, תפוקת נכסי הייצור, שגדלו בתשל"ב בקצב מהיר ביותר (ראה לוח י"3 ולוח י"5) ותפוקת חומרי הגלם המשמשים כתשומת ביניים בחקלאות. הגידול המהיר בתפוקת חומרי הגלם נובע בעיקרו מההתרחבות המהירה בתפוקת גידולי הדגניים המיועדים לתשומת ביניים בחקלאות (שעורה וסורגום). שיבוליהם עלו בתשל"ב הן כתוצאה מהרחבת ושחי המזרע והן כתוצאה מתנאי מזג האוויר, שהיו נוחים בחורף תשל"ב לגידולים אלו. הגידול המהיר מתפוקת נכסי הייצור נובע בעיקרו מהעלייה המהירה (למעלה מ-120 אחוזים) בהשקעות במלאי בעלי חיים ברפת החלב כתוצאה מתהליך ההתרחבות המהיר שעברה הרפת במשך שנת תשל"ב, אך גם רכיבים אחרים של תפוקת נכסי הייצור, שבמשך שנים שררה בהם מגמת ירידה (מטעים וייעור), גדלו בתשל"ב (במחירים קבועים) בשיעורים ניכרים (ראה לוח י"5).

סך התפוקה המשוקת, במחירים קבועים, גדלה בתשל"ב ב-7.8 אחוזים ומחירי התפוקה המשוקת ליצרן עלו ב-10.7 אחוזים. יש בכך משום האטה בהשוואה לתשל"א (אז היה הגידול 10.5 אחוזים, ועליית המחירים ליצרן היתה בשיעור של 15.4 אחוזים).

ההאטה התבטאה כמעט בכל רכיבי התפוקה המשוקת: ייצוא תעשייה ושיווק מקומי לצריכה. בייצוא נבע הדבר מהקיפאון שחל בגידול הריאלי של תפוקת ענף ההדרים והשתקף אף ביי-

לוח י"4

היצוא* החקלאי הישיר, תשל"א ותשל"ב (במחירים ליצרן)

	העלייה או הירידה (—) מתשל"א לתשל"ב			הערך במחירים שוטפים	
	מחיר	כמות	ערך	תשל"א**	תשל"ב
	(אחוזים)		(מיליוני ל"י)		
גידולי שדה	15.1	23.9	42.5	89.6	62.9
ירקות ותפוחי אדמה ומקשה	17.3	10.6	29.7	50.6	39.0
פירות אחרים	11.0	28.1	42.2	28.9	20.3
ביצים	25.8	35.6	70.6	20.1	11.8
בשר	6.3	15.0	22.3	19.5	15.9
דגים	8.3	391.8	432.2	5.6	1.0
פרחים, שתילים וצמחי נוי, זרעי					
ירקות ושונות	10.3	28.5	41.7	43.1	30.5
שונות בעלי חיים	10.6	17.5	30.0	7.0	5.4
סך כל היצוא למעט הדרים	14.0	24.2	41.5	264.4	186.8
פרי הדר	8.4	-0.4	8.0	514.0	476.0
סך כל היצוא	10.3	6.5	17.4	778.4	662.8

הערך: שיעורי השינוי חושבו על בסיס נתונים בלתי מעוגלים.

* כולל יצוא לשטחים.

** נתונים מתוקנים.

הערך: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

צואם, ומההאטה שחלה בעליית מחירי ההדרים לייצוא — לאחר עלייה חסרת תקדים שחלה בייצוא של אשכוליות ותפוזים בכירים, בעוד שבתפוזי שמוטי וולנסיה חלה בתשל"ב אף ירידת מחירים בייצוא. בייצוא החקלאי האחר, למעט הדרים, הוחש דווקא קצב הגידול, והדבר מתבטא הן בקצב הגידול הריאלי והן בשיעורי עליית המחירים. לעלייה הכמותית תרמו מרבית סעיפי הייצוא החקלאי האחר, והיא מוסברת בחלקה על ידי הרחבה מכוונת בהיצע (פרחים, שתילים וצמחי נוי, אבוקדו, בשר ודגים) ובחלקם על ידי עליית יבולים (בעיקר בכותנה). לעליית המחירים תרמו עליות המחירים המהירות בחו"ל בעיקר גידולי שדה, ירקות, תפוחי אדמה ומקשה וביצים.

כתוצאה מכך, גדל חלקו של הייצוא החקלאי האחר בסך הייצוא, מ-28 אחוזים בתשל"א ל-34 אחוזים בתשל"ב. גם מסך התפוקה החקלאית הכוללת גדל חלקו של הייצוא החקלאי האחר, מ-7.3 בתשל"א ל-8.5 אחוזים בתשל"ב. התפוקה שיועדה לתעשייה גדלה בתשל"ב ב-8.9 אחוזים במחירים קבועים, והמחירים ליצורן ביעוד זה עלו ב-12.1 אחוזים. משמנכים מיעוד זה את תפוקת בעלי החיים המיועדים לצריכה מקומית — לאחר עיבוד תעשייתי, מתקבל, כי התפוקה ליעוד זה, למעט בעלי חיים, גדלה בתשל"ב בקצב מהיר עוד יותר — 17.3 אחוזים במחירים קבועים, ואילו המחירים ליצורן עלו ב-14.0 אחוזים. בתשל"א היה הגידול הריאלי מהיר עוד יותר. 33.5 אחוזים, ואילו המחירים ליצורן עלו ב-6 אחוזים. להמשך הגידול המהיר בהצע ליעוד זה תרמו החיטה, הכותנה, הותים הענבי היין — יבוליהם עלו בתשל"ב בשיעורים ניכרים. תפוקת פרי הדר, שיועדה לתעשייה, ואשר תרמה אשתד ליעוד זה חלק ניכר מהגידול הריאלי (32 אחוזים מן הגידול הריאלי ליעוד זה בתשל"א), גדלה בתשל"ב רק בכ-5 אחוזים במחירים קבועים לאחר ושיבולי פרי הדר בתשל"ב לא עלו בהשוואה לתשל"א. עיקר הגידול הריאלי בהצע ליעוד זה איננו נובע מהרחבה מכוונת של ההצע, שכן עליית יבולי החיטה, הותים והכותנה נבעה בעיקרה מתנאים אקלימיים שסייעו להתגברת היבול.

בתשל"ב נמשכה אפוא המגמה, הקיימת כבר מספר שנים, של הגדלת חלקם של הייצוא והתעשייה (למעט בעלי חיים) בסך התפוקה החקלאית הכוללת, אם כי חלק מהרחבה זו בתשל"ב לא היה מכוון, כאמור. בתשל"ב, גדלה התפוקה, המשווקת לצריכה מקומית (כולל תפוקת בעלי חיים המיועדת לשוק זה בעקיפין — לאחר עיבוד תעשייתי) ושמקורה מייצור מקומי, ב-6.4 אחוזים במחירים קבועים, ואילו המחירים ליצורן של תפוקה זו עלו ב-8.9 אחוזים. משמוסיפים את יבוא הבשר הקפוא ואבקת חלב מתקבל גידול ריאלי גבוה קצת יותר — 6.7 אחוזים — ועליית המחירים ליצורן היתה כ-9.5 אחוזים. בהשוואה לעליית המחירים הכללית במשק חלה איפוא בתשל"ב ירידה במחירים היחסיים ליצורן בשוק זה. הצריכה לנפש של הסל הגידון — כולל היבוא המשלים של בשר קפוא ואבקת חלב — גדלה בתשל"ב ב-3.3 אחוזים בלבד, ואילו סך הצריכה הפרטית לנפש בתקופה הנסקרת גדלה בכ-5.5 אחוזים. הגידול המתון בצריכה לנפש, שהיה מלווה אף בירידה במחירים ליצורן (בהשוואה לעליית מדד מחירי הצריכה הפרטית), משקף את גמישות ההוצאה הנמוכה למזון, העולכת ופוחתת, כנראה, עם עליית ההכנסה הריאלית לנפש. המחירים ליצורן של התפוקה, שיועדה לשוק המקומי לצריכה, עלו בתשל"ב בקצב מהיר במקצת ממחירי השוק — 9.5 אחוזים, לעומת 8.7 אחוזים, מאחר שהסובסידיות הגינתות ישירות לתפוקה המיועדת לשוק המקומי גדלו בתשל"ב בשיעור ניכר (בעיקר הסובסידיות לחלב, ביצים ובשר עוף).

אם בוחנים את השינויים בהצע של ענפי המשנה שיועדו לשוק המקומי, מתקבלת תמונה בלתי אחידה: הצע הבשר התרחב בתשל"ב (כולל בשר קפוא מיבוא) ב-8 אחוזים, ואילו המחיר ליצורן עלה בכ-10 אחוזים בקירוב, מעט נמוך יותר מעליית המחירים הכללית. במשק, עיקר ההרחבה של הצע הבשר היתה כמו בתשל"א בבשר עוף. הצעו של סוג זה של בשר גדל בתשל"ב ב-14.5 אחוזים לאחר גידול מהיר עוד יותר: 21.6 אחוזים בתשל"א. אך בתשל"א החליף בשר

העוף את הבשר הקפוא מיבוא שמחירו לצרכן העלו בכ-30 אחוזים, ולפיכך צומצם הביקוש לסוג זה של בשר, והצטבר הבקר הטרי לנפש כמעט ולא צומצם אף, ואילו בתשל"ב שימש — בדיעבד — בשר העוף כמחליף לבשר הבקר הטרי מייצור מקומי, שכן הצטבר של זה צומצם בתשל"ב בכ-6 אחוזים כתוצאה מתהליך ההתרחבות שהתרחש בתשל"ב בענף רפת החלב — תהליך שהיה מלווה בירידה של 30 אחוזים בהיקף השחיטה של פרות ומבכירות. צריכת הבשר הקפוא לנפש — לאחר שצומצמה ב-1971 בשיעור ניכר — התרחבה בתשל"ב בשיעור של 2.5 אחוזים, ושכן מחירו היחסי בהשוואה לבשר בקר טרי הוזל.

בתשל"ב נמשכה מגמת הגידול המהיר בביקוש לחלב ומוצריו. מחיריהם של מוצרים אלו, הנקבעים על ידי הממשלה, ירדו בתשל"ב בהשוואה למדד המחירים לצרכן בכ-4 אחוזים. כתוצאה מכך, נמשך הגידול המהיר בביקוש לחלב ומוצריו, דבר שהתבטא, בדיעבד, בגידול הצריכה לנפש בשיעור 4.2 אחוזים. הצריכה לנפש של ביצי מאכל הצטמצמה בתשל"ב, לאחר שגם ב-1971 התקיימה אותה תופעה. אך ב-1971 ניתן היה להסביר צמצום זה בעליית המחירים היחסיים לצרכן של ביצי מאכל, ואילו בתשל"ב, אין לכך הסבר, שכן מחיר הביצים לצרכן ירד בשנה זו בהשוואה למדד המחירים לצרכן. ייתכן שהצמצום הן בתשל"ב והן בתשל"א נובע בחלקו משינויי טעם, והדבר לא אובחן אשתקד כן, כאמור, עלו בשנה זו מחירי הביצים לצרכן במונחים יחסיים. יש לזכור, כי מוצרי הבשר, החלב והביצים, משמשים שלושתם כמקורות של חלבון מן החי. העלייה המהירה בצריכה לנפש של בשר עוף וחלב ומוצריו, התרחשה כנראה, לא רק כ- תוצאה מהזולתם היחסי, אלא ייתכן שהתרחש במקביל אף שינוי במערכת הטעמים של הצרכן, שבביצי מאכל הגיעו לצמצום הצריכה לנפש, ואילו בבשר עוף וחלב ומוצריו, להרחבת הצריכה לנפש, מעבר לצפוי מהשפעתם המשולבת של גמישויות התוצאה והמחיר. הדבר הינו בגדר השערה בלבד, אך השערה זו מסתייעת בכך, שקשה להניח, שהרחבת הצריכה לנפש של בשר עוף בכ-11 אחוזים (לאחר 17 אחוזים ב-1971) והרחבת הצריכה

לוח 5-

תפוקת נכסי ייצור בחקלאות לפי ענף, תשל"א ותשל"ב

	העלייה או הירידה (—) מתשל"א לתשל"ב			הערך במחירים שוטפים	
	מחיר	כמות	ערך	תשל"א*	תשל"ב
		(אחוזים)		(מיליוני ל"י)	
מטעים	11.6	15.9	29.4	20.1	26.0
בעלי חיים	6.2	120.6	134.8	15.8	37.1
הכשרת קרקע ניקוז ושימור קרקע					
מרעה טבעי וכו'	8.8	9.7	19.4	12.4	14.8
ייצור	10.1	5.0	15.6	16.0	18.5
סך כל התפוקה להשקעה	8.7	37.9	49.9	64.3	96.4

* נתונים מתוקנים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לנפש של חלב ומוצריו ב־4.2 אחוזים (לאחר שגם אשתקד היא גדלה) באו רק על רקע הוזלת היחסית של מוצרים אלו. בשוק הפירות (פירות אחרים ופרי הדר) חל בתשל"ב גידול של 12.4 אחוזים בהיצע הריאלי ואילו המחירים ליצרו עלו ב־9 אחוזים. בירקות עלו המחירים ליצרו ב־19.5 אחוזים כתוצאה מצמצום ההיצע לשוק המקומי ב־2.5 אחוזים.

ב. ענפי המשנה

1. ענפי בעלי החיים

התפוקה הריאלית השוטפת של ענפי בעלי החיים גדלה בתשל"ב ב־5.1 אחוזים¹ לאחר גידול של 9.0 אחוזים בתשל"א. האטת ההתרחבות הריאלית השתקפה בכל ענפי המשנה של בעלי החיים (ראה לוח ז'־6), אם כי בענף הרפת היא משקפת דווקא תהליך של התרחבות מהירה יותר של ייצור החלב, שהיה מלווה בצמצום דרסטי של שחיטת פרות ומבכירות (לצורך הגברת ייצור החלב), באופן שהתפוקה השוטפת של הענף — חלב ובשר — כמעט שלא גדלה בתשל"ב. באופן כללי ניתן איפוא לומר, כי בתשל"ב חלה האטה בתהליך ההתרחבות הריאלי של תפוקת ענפי בעלי החיים. בתשל"א ניתן היה לחשוב, שמסתמנת דווקא מגמת התרחבות מהירה יותר, נוכח עליית מחיריהם של מרבית מוצרי בעלי החיים הסחירים בשוק העולמי ואפשרויות החלפת היבוא הטמונות בעלויות מחירים אלו. בתשל"ב לא התרחש תהליך כזה של החלפת יבוא, אף כי בשנה זו נמשך תהליך עליית מחירי מוצרי בעלי החיים הסחירים בעולם — מלבד מוצרי החלב (אבקת חלב ותמאה) שמחיריהם ירדו, הגם שלא לרמה הנמוכה שהיתה לפני שהתחילו עליות המחירים בשוק העולמי.

ניתן היה לצפות, שנוכח עליית מחירים זו בשוק העולמי תחול הרחבה מהירה יותר של תפוקת ענפי בעלי החיים, כך שאף תתבצע החלפת יבוא (בתשל"א עם העלאת מחירי הבשר הקפוא לצרכן, אכן התבצע תהליך של החלפת יבוא הבשר הקפוא על ידי התרחבה המהירה של ייצור בשר עוף). תהליך זה, כאמור, לא התרחש בתשל"ב, ובדיעבד עלתה הצריכה של הבשר הקפוא, אבקת החלב ותמאה מיבוא. זאת, לאחר שהסובסידיה לבשר קפוא², שמחירו בשוק העולמי המשיך לעלות בתשל"ב בקצב מהיר, גדלה בתשל"ב באופן שמחירו היחסי לצרכן נשאר ברמה של תשל"א, והוא אף הוזל בהשוואה לבשר בקר טרי מייצור מקומי.

ללא התמיכה שניתנה למחיר הבשר הקפוא לצרכן, ניתן היה לצפות כי מחירו לצרכן המקומי יעלה יותר ובעקבותיו יעלו גם מחירי בשר העוף, כך שבשוליים, יהיה כדאי ליצרנים אף לעבור על המכסות, להן הובטח בתשל"ב מחיר מינימום, שהיה גבוה במשך מרבית השנה ממחירי השוק. בפועל, דבר זה לא התרחש, והיצרנים ייצרו בשר עוף בהיקף המתאים למכסות.

גם ברפת החלב לא התבצא בתשל"ב תהליך של החלפת יבוא, אלא להיפך — גדל היבוא של אבקת חלב ותמאה³, נכון אמנם, שהצורך בהגדלת היבוא נבע מהמשך הגידול המהיר בביקוש לחלב ומוצריו בשנה הנסקרת, אך הדבר משקף גם את העובדה, שקצב הגידול בייצור המקומי של חלב — הגם שהיה מהיר יותר מזה של תשל"א — לא היה מהיר בהשוואה לקצב גידול הביקוש בשנה זו.

¹ ראה הערה מס' 1 בעמוד מס' 208 בפרק זה.

² מן הראוי להדגיש כי עד סוף שנת 1970 היו מחירי הבשר הקפוא לצרכן גבוהים מהמחיר הבינלאומי בשער החליפין הרשמי, כך ושעד לשנה זו שילם הצרכן מס עקיף על צריכת בשר קפוא. החל בשנה זו השתנה המצב עם עליית מחירי הבשר הקפוא בשוק העולמי, והמחיר לצרכן היה נמוך מהמחיר הבינלאומי.

³ מהאמור לעיל, אין להבין, שכדאי למשק הישראלי לייצר את מלוא ההיקף של חלב ומוצריו. ברמת המחירים הבינלאומיים הגבוהה השוררת כיום של מוצרי החלב הסחירים, עדיין כדאי למשק הישראלי לייבא תוצרת חלב שאינה ניגרת.

לצעדים שנקטה הממשלה לעדוד ענפים אלו (שלוחת בשר העוף בענף הלול ורפת החלב), אשר התבטאו בשחרור מכסות נוספות לייצור בשר עוף, בביטול זמני של מכסות החלב, בפיצוי על התייקרות המספוא הקנוי באמצעות העלאת מחירי המוצרים ליצרן ובהקצאת הון מכוון להרחבת המבנים והציוד הדרושים להגדלת תפוקת ענפים אלו, היתה אמנם השפעה מרחיבה בתשל"ב, אך כנראה, שלא במידה מספקת להביא להחלפת יבוא.

יש לזכור, כי במקביל לעליית מחירי מוצרי בעלי החיים הסחירים בעולם, ועלו גם מחירי הדגניים והקטניות בשוק העולמי, ומאחר שאלו משמשים כרכיבים עיקריים בתשומת המספוא הקנוי, המשמשת כתשומה שוטפת עיקרית בענפי בעלי החיים, ומאחר שההתייקרות של מוצרים אלו הועברו, כמעט במלואן, ליצרן החקלאי המקומי — היה בתשל"ב, השנוי ביחס המחירים — בין המחירים ליצרן של תפוקות בעלי החיים לבין מחירי התשומות בכוון הקטנת יחס זה — גורם בולם בהתרחבות ענפי בעלי החיים. ואכן, בשלוחת ביצי המאכל בענף הלול, שבה לא נקטה הממשלה שום צעדי עידוד להרחבת התפוקה באמת חל צמצום מה בהיקף הייצור, שכן גם בשלוחה זו מחיר התפוקה ליצרן עלה בשיעור נמוך מעליית מחירי התשומה.

(א) ענף הרפת

בתשל"ב כמעט שלא גדלה התפוקה הריאלית השוטפת של ענף הרפת (לוח י"6). זאת, לאחר שגם בתשל"א היה בענף זה גידול ריאלי מתון בלבד — בשיעור 1.9 אחוזים.¹

בתשל"א נבע הגידול המתון מההתרחבות האיטית של תפוקת החלב והבשר גם יחד. בתשל"ב נובעת ההתרחבות האיטית של התפוקה ממגמות מוגדלות, הקשורות זו בזו, שהיו בתפוקת החלב ובתפוקת הבשר. תהליך התרחבות ייצור החלב היה מהיר יותר בתשל"ב מאשר בתשל"א (5.4 אחוזים לעומת 2.5 אחוזים בלבד בתשל"א), ואילו בתפוקת הבשר היתה בתשל"ב ירידה מוחלטת (בשיעור 5.9 אחוזים) שקיזזה כמעט לחלוטין את ההתרחבות בתפוקת החלב. תופעות אלו קשורות זו בזו, שכן ההחשה בייצור תפוקת חלב הבקר היתה מלווה בצמצום דרסטי בשחיתת פרות מב- כירות בשיעור של כ-30 אחוזים וצמצום זה הוא שהיה הגורם לצמצום התפוקה השוטפת של בשר הבקר.¹

בתשל"א חלה הרחבה מהירה של רפת החלב אצל חלק מהיצרנים בענף זה — בעיקר בסקטור הקיבוצי — והדבר התבטא בירידת היקף השחיתה של פרות ומבכירות, ואף היה מלווה בירידת מה בתנובת החלב הממוצעת לפרה (ירידה של כ-0.3 האחוז). היתה זו תוצאה של שינוי הציפיות של היצרנים באשר למדיניות הממשלה ביחס לענף הרפת במחצית שנת תשל"א (ראה דוח בנק ישראל לשנת 1971, עמ' 190—192) ושינוי בפועל במדיניות זו בתחילת שנת תשל"ב — שהתבטא בביטול האפקטיביות של המכסות, שהיו נהוגות לחלב — ביטול שהתבטא בכך שיצרני החלב היו יכולים להרחיב את היקף הייצור בקצב התרחבות הנראה להם במשך השנים תשל"ב—תשל"ד. במקביל, התבטא הדבר בעליית ערך ההשקעה במלאי בעלי החיים (במחירים קבועים) בשיעור של למעלה מ-120 אחוזים (ראה לוח י"5). ליצרנים הובטח, כי מלוא ייצור החלב, שייצרו במשך השנים תשל"ב—תשל"ד, יוכר כמכסה עם בחינתה מחדש של בעיית המכסות בענף זה בסוף התקופה (שנת תשל"ד). זאת, מאחר שקצב הגידול בביקוש לחלב ומוצריו בשנתיים האחרונות היה מהיר, יחסית לקצב הגידול בהצע. כתוצאה מכך גדל הצורך ביבוא משלים של אבקת חלב — זה גדל בתשל"ב בקרוב ל-50 אחוזים, לאחר שההצע מייצור מקומי גדל רק ב-5.4 אחוזים, בעוד שהגידול בביקוש היה בשיעור של 7.7 אחוזים. בכך עלה משקלו של היבוא המשלים בסך הצריכה המקומית של חלב ומוצריו מ-6.0 אחוז בתשל"א ל-10.1 בתשל"ב. הממשלה

¹ אם משווים את שיעורי השינוי של תפוקת ענף הרפת, לרבות השינויים באינווסטר החי, יוצא, שבתשל"ב הוחש קצב הגידול הריאלי של תפוקת הענף — 6.4 אחוזים לעומת 2.5 אחוזים בתשל"א.

הגידול המהיר בביקוש לחלב ומוצריו (לאחר שגם בתשל"א הוא גדל בקצב מהיר מהגידול בהצע) נובע, לא רק מהגידול באוכלוסייה (3.3 אחוזים) ובהכנסה הריאלית הפנויה לנפש (8.9 אחוזים) אלא גם כתוצאה מהמשך הירידה במחירים היחסיים של חלב ומוצריו (בתשל"ב הגיעה הירידה לשיעור של כ"4 אחוזים)¹.

כל התרחבות בייצור חלב בקר היתה בתשל"ב מנת חלקו של סקטור הקיבוצים והמושבים השיתופיים, ואילו הסקטור המושבי אף צמצם את היקף ייצורו בשנת תשל"ב במידת מה (0.4 אחוז). שיעור התרחבות הייצור בסקטור הקיבוצי (כולל מושבים שיתופיים) בשנה הנדיונה היה בקצב מהיר ביותר — 13.5 אחוזים. מגמה זו, של שינוי התפלגות ייצור החלב בין הסקטור המושבי לסקטור הקיבוצי הסתמנה עוד בתשל"א (ראה דוח בנק ישראל לשנת 1971 עמ' 190—192) אך היא הוחשה בשנת תשל"ב.

כמה סיבות למגמה זו (שככל הנראה עתה, הינה מגמה ארוכת טווח) ועיקריות שבהן:

א. במשק הקיבוצי קל יותר להתגבר על בעיית אי הנוחות הנדרשת מהעובד ברפת והמתבטאת בשעות עבודה לא מקובלות ובריתוק לענף.

ב. חלק ניכר מהרפתות במשקים המשפחתיים הינן רפתות קטנות בהיקף של עד 10 פרות ולא יעילות.

ג. להתרחבת הרפת דרוש הון השקעה רב. האשראי לענף זה לא היה כל השנים במסגרת של אשראי מכוון (כמו לגידולי ייצוא שונים, למשל) ובמשק המושבי קיימים קשיים לגיסס הון השקעה בהיקף כה נרחב — המתחייב מהקמת רפת בהיקף של 25—30 חולבות (רפת האמורה להיות המינימום הדרוש במשק המושבי על מנת לממש את היתרונות לגודל הגלומים בענף זה).

תהליך המעבר של ייצור החלב מהמשק המושבי למשק הקיבוצי תורם באופן ניכר לשיפור רווחיות הענף במצב נתון כלשהו של מחירי התשומות והתפוקות. נתוני המכון לחקר רווחיות המשק החקלאי, מראים, כי רווחיות הרפת הגדולה בסקטור הקיבוצי (בה העדר גדול מ"300 יחידות בקר) גבוהה כמעט כפליים מהרווחיות של הרפת הגדולה במשק המושבי (היקף עדר בקר לחלב של 30 יחידות בקר ויותר) בהתאם לנתונים אלו, גם עדרים קטנים במשק הקיבוצי (עד 200 חולבות) אינם רווחיים; ואכן גם בסקטור הקיבוצי מתרחש תהליך דומה לסקטור המושבי; או שהעדר מתרחב להיקף המבטיח רווחיות, או שהמשק הקיבוצי הבודד מחסל את הענף.

בתשל"ב נמשכה הירידה בצריכת בשר בקר טרי לנפש מייצור מקומי, שהתרחשה, כאמור, עקב צמצום ההצע. כתוצאה מכך נמשכה עליית המחירים היחסיים של בשר זה אם כי בקצם איטי במקצת בהשוואה לתשל"א, אף כי בתשל"א לא צומצם כמעט הצע הבשר הטרי לנפש, בעוד שבתשל"ב, חל בו צמצום ניכר (כ"9 אחוזים). זאת מאחר שבתשל"ב נשמרו מחירי הבשר הקפוא ברמה של אשתקד במונחים יחסיים, ולפיכך אף הוזלו בהשוואה לבשר בקר טרי. כתוצאה מכך אף גדלה בתשל"ב הצריכה של בשר קפוא בשיעור של כ"2.5 אחוזים.

(ב) ענף הלול

תפוקת הענף, גדלה בתשל"ב, במחירים קבועים ב"7.8 אחוזים (לוח י"6). זהו קצב גידול מתון יותר מזה שהיה בתשל"א (14.2 אחוזים) והוא נובע בעיקר מכך, ששלוחות הביצים (למאכל ול-דגירה) צמצמו את תפוקתן בתשל"ב ובשלוחות הבשר התמתן קצב הצמיחה המזרי שהיה אשתקד (21.6 אחוזים) והוא הגיע השנה ל"14.5 אחוזים.

¹ ייתכן אמנם, כי גורם נוסף תרם לגידול הצריכה של חלב ומוצריו, הוא צריכתם של תושבי השטחים המוחזקים. קיים אמנם ייצור חלב בקר בשטחים אלו, אך היקפו מצומצם. ייתכן, כי הרגלי צריכתם מושפעים מהרגלי הצריכה שמקורם בישראל. אין לכך סימוכין סטטיסטיים, שכן לא קיימת הפרדה בריושום השיווק במיון לפי ייעודים אלו, אך ידוע כי קיים שיווק של חלב ומוצריו לשטחים המוחזקים.

התפוקה החקלאית השוטפת * לפי ענף, תשל"א ותשל"ב
(במחירים ליצור)

העלייה או הירידה (—) מתשל"א לתשל"ב			הערך במחירים שוטפים		
מחיר	כמות	ערך	תשל"ב	תשל"א **	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
					בעלי חיים
					לול
17.0	—2.3	14.3	239.2	209.3	ביצים
8.4	14.5	24.2	382.0	307.6	בשר
0.1	10.8	10.9	8.6	7.8	שונות
11.4	7.8	20.0	629.8	524.7	סך כל הלול
					רפת
8.0	5.4	13.8	233.4	205.1	חלב
12.6	—5.9	5.9	140.5	132.7	בשר
2.5	6.1	8.8	15.5	14.2	שונות
9.4	1.2	10.6	389.4	352.0	סך כל הרפת
					בעלי חיים אחרים
5.4	3.0	2.2	30.7	30.0	חלב
20.4	12.0	34.8	76.7	56.9	בשר
12.8	4.2	17.6	75.8	64.4	דגים
10.0	—5.7	3.8	9.5	9.2	שונות
14.3	5.1	20.0	192.7	160.5	סך הכול בעלי חיים אחרים
11.2	5.1	16.9	1,211.9	1,037.2	סך כל בעלי החיים
					גידולים צמחיים
11.7	0.2	11.9	632.4	565.4	הדרים
4.7	22.8	28.6	319.3	248.3	מטעים אחרים
18.9	2.4	21.7	229.0	188.1	ירקות
—4.2	20.4	15.4	38.0	32.9	מקשה
12.8	0.8	13.7	41.6	36.6	תפוחי אדמה
10.5	46.3	61.7	150.1	92.8	דגניים וקטניות
15.1	6.4	22.5	222.4	181.6	גידול תעשייה
21.8	2.0	23.0	79.1	64.0	מספוא גס
7.7	34.6	45.0	52.7	36.3	פרחים שתילים וצמחי נוי
12.9	29.1	45.7	30.5	20.9	גידולים צמחיים שונים***
11.5	9.8	22.4	1,795.1	1,466.9	סך כל הגידולים צמחיים
11.3	7.9	20.1	3,007.0	2,504.1	סך כל התפוקה השוטפת

* שיווק, צריכה עצמית ותשומת ביניים (חומרי גלם לחקלאות).
** נתונים מתוקנים.
*** כולל קש, זבל ירוק, תפוקת יער אתרוגים ורועי ירקות.
שיעורי השינוי חושבו לפי נתונים לא מעוגלים.

יוצא אפוא, ושלוחות הבשר, הגם שהתמתן קצב צמיחתן בהשוואה לתשל"א, המשיכו לצמוח בתשל"ב בקצב מהיר יחסית. הצריכה לגפש של בשר העוף לסוגיו השונים גדלה בתשל"ב

בכ-11 אחוזים לאחר שבתשל"א היא גדלה בשיעור של כ-17 אחוזים. אלו שיעורי גידול גבוהים במיוחד, וכנראה אינם קשורים רק בשינויים, שחלו בהכנסה הריאלית הפנויה לנפש ובשינויים במחירים היחסיים ובהצע של סוגי הבשר השונים, אלא גם בשינויים בטעם הצרכן, שהתבטאו בהסתגלות של הצרכנים לבשר עוף קפוא.

במגמה להבטיח את מלוא הייצור במסגרת המכסות, הועלו במרוצת שנת תשל"ב מחירי המינימום ליצרן. הדבר השתקף בגידול המהיר שחל בתמיכות לבשר עוף, בהיקף של כ-65 אחוזים בהשוואה לתשל"א, ובעליית מחירי הבשר ליצרן במונחים נומינליים, בשיעור של כ-8.5 אחוזים בקירוב (לוח 6¹). יוצא איפוא, שגם המחירים ליצרן של בשר עוף ירדו בתשל"ב בהשוואה לעליית המחירים הכללית במשק, אם כי פחות משיעור הירידה לצרכן. מחירי התשומה השוטפת העיקרית של הענף (מספוא קנוי) עלו בתשל"ב כ-16.1 אחוזים. תהליך זה התרחש גם בתשל"א; מחירי הבשר עלו פחות מעליית המחירים במשק בעוד שמחירי המספוא הקנוי עלו בשנה זו בקצב מהיר יותר מעליית המחירים הכללית במשק.

מתאמור לעיל, יוצא, ששלוחות הבשר של ענף הלול, צמחו בשנתיים האחרונות בקצב מהיר, למרות ההרעה בתנאי הסחר, שהביאה — כפי שניתן להניח — לירידה ברווחיות הענף. ההסבר לכך, נעוץ, כנראה, בעובדה, שלמגבלת המכסות בענף יש ערך כלכלי. צמיחתו המהירה של ענף זה התאפשרה בפועל, שכן הוא אינו קשור למגבלות המים הקרקע של החקלאות. המגבלות היחידות העשויות להכתיב את קצב הרחבתו של ענף זה כאשר משחררים מכסות הן הון השקעה ותשומת עבודה, שבעיקרה הינה עבודה של עצמאיים ולא של שכירים. גורם ההון לא הווה, כנראה, מגבלה בענף בשנתיים האחרונות (בתחום הרחבת המכסות), שכן במסגרת מדיניות העידוד הממשלתית לענף הוקצו מקורות לפיתוח הענף מתקציבי הפיתוח הממשלתיים.

בתפוקת ביצי המאכל חל בתשל"ב צמצום מה בהיקף הייצור (כ-0.5 אחוז במחירים קבועים). כזכור, התהוו בשנת תשל"א עודפים ניכרים של ביצי מאכל מאחר שבמקביל לעלייה בהיקף הייצור של ביצי מאכל בתשל"א בהיקף שחרג מהמכסות חל צמצום בצריכה לנפש כתוצאה מהעלאת המחירים היחסיים לצרכן. עודפי הביצים אוסמו או שווקו לייצוא במחירי הפסד. מועצת הלול נקטה אז בשורה של פעולות לצמצום היקף הייצור. אך יעילותן של פעולות אלו היתה מוגבלת, שכן נשמת מידי המועצה בשנת תשל"א הבסיס העיקרי לשליטה על היקף הייצור בענף לאחר שבשנה זו צומצמו שיעורי הסובסידיות לביצה והומרו במחירי שוק¹. בתשל"ב גדלו שוב שיעורי הסובסידיה לביצה, ובשיעור ניכר, כפיצוי על התייקרות המספוא הקנוי, והדבר איפשר למועצה לפקח ביתר יעילות על היקף הייצור של ביצי מאכל. בכל זאת היה רק צמצום שולי בלבד של תפוקת שלוחת ביצי המאכל, מאחר שהעלאת המחיר ליצרן באמצעות סובסידיות נעשתה רק לאחר שעברה כמחצית מהשנה החקלאית הנסקרת (העלאת המחירים ליצרן נעשתה באפריל 1972). עיקר הצמצום בתפוקת ביצי המאכל התרחש, למעשה, רק בסופה של השנה הנסקרת ותוצאות משמעותיות הושגו רק ברביע הראשון של תשל"ג, כאשר צמצום הלהקות להטלה, בתוספת פגיעת הקרה בתורף תשל"ג בכורש ההטלה של המטילות, הביאו לא רק לחיסול העדפים אלא אף למחסור ממשי של ביצים — בהשוואה לביקוש ששרר במחירים הנתונים.

צמצום להקות ההטלה, השתקף היטב בביקוש הענף לביצי דגירה. תפוקת ביצי הדגירה צומצמה בתשל"ב כ-10 אחוזים בעיקר כתוצאה מצמצום הביקוש לאפרוחות להטלה (יש לזכור, כי שלוחות הבשר בענף התרחבו, ולפיכך גדל הביקוש לביצי דגירה לאפרוחים לבשר, והצמצום בביקוש נטו לביצי דגירה נובע מצמצום תורף יותר בביקוש לביצי דגירה לאפרוחות הטלה). קיומה של רמת תפוקה גבוהה — כמעט כמו בתשל"א — בשלוחת ביצי המאכל בתשל"ב בד

¹ מידת היעילות של המועצה לענף הלול בפיקוח על היקף ייצור ביצי המאכל מותנית במפר, שבין המחיר ליצרן ומחיר השוק לצרכן (באמצעות סובסידיה). ככל שפער זה גדול יותר (ומחיר ליצרן גבוה ממחיר השוק לצרכן) גדלה האפקטיביות של פיקוח המועצה על היקף הייצור.

בבד עם צמצום נוסף של הצריכה לגפש של ביצי מאכל שהתרחש בתשל"ב הביא להמשך קיומם של עודפים ניכרים של ביצי מאכל. כתוצאה מכך, נמשך בתשל"ב ייצוא ביצי המאכל המשווקים במחירי הפסד למשק המדינה, והוא אף גדל במונחים ריאליים בכ-65 אחוזים.

הייצוא של ביצי מאכל בסך היקף הייצור עלה בשל כך, מ-4.1 אחוזים אשתקד ל-6.8

אחוזים בתשל"ב, לאחר שבתשל"ל לא היה ייצוא של ביצי מאכל.

לירידה בצריכה לגפש של ביצי מאכל בשנת תשל"ב (בשיעור של כ-5—6 אחוזים) אין לפי

שעה הסבר, שכן מחיר ביצי המאכל, במונחים יחסיים, ירד בתשל"ב בכ-4 אחוזים.

המחיר ליצור של ביצי מאכל בממוצע לכל שנת תשל"ב הועלה במונחים נומינליים בכ-10

אחוזים, ולפיכך חלה ירידה במחיר היחסי של ביצי מאכל ליצור. מאידך גיסא, גם בשלות ביצי

המאכל חלה עלייה במחירים היחסיים של התשומה העיקרית השוטפת, המספוא הקנוי, כך שגם

בשלות זו חלה הרעה בתנאי הסחר, ויש להגות שאף ברווחיות. אמנם חל צמצום מה מתפרקת

הענף בתשל"ב והוא הפך למשמעותי יותר בתחילת תשל"ג. נראה שאילולא הרכב העובדים

המיוחד בענף היה הצמצום בתפוקת הענף בתשל"ב חריף יותר; הכוונה לכך שמרבית התפוקה של

הענף מרוכזת במשק המושבי והיא מרתקת בחלקה הניכר תשומת עבודה של עובדים שאין להם,

למעשה, אפשרות לפעילויות ייצור אלטרנטיביות (הורים של בעלי המשק, מפרנסים משניים מבני

המשפחה וכדומה).

2. ענפי הצומח

בתשל"ב נמשכה הצמיחה המהירה יחסית של תפוקת ענפי הצומח במחירים קבועים. לאחר

גידול ריאלי של 10.6 אחוזים בתשל"א, המשיכה תפוקת ענפים אלו לגדול אף בתשל"ב — בשיעור

של 9.8 אחוזים. משמנכים בשנים אלו (תשל"ב ותשל"א) את תפוקת ענף ההדרים, נמצא כי

תפוקת הענפים הצמחיים למעט ענף ההדרים, אף גדלה בתשל"ב — במחירים קבועים — בקצב

מהיר יותר מבתשל"א: 15.8 בתשל"ב לעומת 11.8 אחוזים בתשל"א. ההתרחבות המהירה של

הענפים הצמחיים בתשל"א היתה פרי השפעתם המשולבת של גורמי טבע עם גידול מכוון בהצע

בכמה ענפים: בתשל"ב עיקר הרחבת הצע הענפים הצמחיים נובע מעלייה ביבולים ורק מיעוט

מהרחבה מכוונת בהצע. הדבר התבטא בעיקר בענפי הפירות האחרים, גידולי הפלחה, הכותנה

ופרחים, שתילים וצמחי נוי. בשאר גידולי התעשייה, למעט כותנה, בירקות, במספוא גס ובהדרים —

הרחבת ההיצע או שהיתה קטנה או שלא התקיימה כלל.

תנאי האקלים הנוחים, ששררו בשנת תשל"ב, הם שסייעו לעליית היבולים הרבה בענפי

הצומח, שתפוקתם גדלה — כפי שצויין לעיל.

המחירים ליצור, של תפוקת הענפים הצמחיים עלו בתשל"ב בקצב מתון יותר בהשוואה

לאשתקד 11.5 אחוזים לעומת 16.2 אחוזים בהתאמה. אך משמנכים מעליית המחירים בשנים אלו את

עליית מחירי פרי ההדר (בתשל"א עלו בשיעור ניכר והשנה בשיעור מתון יותר), מתקבל, כי בשאר

ענפי הצומח חלה בתשל"ב עלייה של 11.4 אחוזים ואילו בתשל"א עליית המחירים ליצור של ענפי

הצומח למעט הדרים, היתה אף נמוכה יותר — 6.3 אחוזים בלבד.

אם מנכים מהמצרף של ענפי הצומח לא רק את תפוקת ענף ההדרים, אלא גם את תפוקת

הפירות האחרים (שהצעם נקבע לפי היקף השטח הנטוע והיבול המתקבל ליחידת שטח נטוע)

מתקבל, כי שיעור עליית המחירים ליצור של יתרת ענפי הצומח היה בתשל"א 6.6 אחוזים ובתשל"ב

14.1 אחוזים. יוצא, איפוא, שבתשל"א אכן חלה ירידה משמעותית במחירים היחסיים ליצור של

אותם ענפי הצומח שניתן לכוון את הצעתם בתוך שנה אחת וייתכן שבכך טמון חלק מההסבר לעובדה

שבתשל"ב חלק ניכר מהרחבת ההצע של ענפים אלו לא היה מכוון.

להלן תיאור ההתפתחויות שחלו בענפים הצמחיים השונים בפירוט לפי ענפים:

(א) ענף ההדרים

בשנת תשל"ב כמעט שלא גדלה התפוקה של ענף ההדרים הן במונחי משקל והן במחירים קבועים (ראה לוח י"ז), לאחר גידול של 8.3 אחוזים בתשל"א (ששיקף אז גידול כמותי במונחי טונות של 20 אחוזים).

מחירי ההדרים ליצרן בממוצע לכל השווקים עלו בתשל"ב בשיעור מתון בהשוואה לתשל"א 11.7 אחוזים לעומת 36.4 אחוזים בהתאמה. להמשך עליית המחירים תרם השוק המקומי למאכל בו התעלו המחירים ב-34 אחוזים (עקב העמדה המונופוליסטית של המועצה), ועליית מחיר של קרוב ל-28 אחוזים בתעשייה. בייצוא היתה עליית המחירים ליצרן מתונה בתשל"ב כ-8.7 אחוזים (לאחר עליית חסרת תקדים אשתקד, של קרוב ל-50 אחוזים במחיר ליצרן) לאחר שבשוק זה, רק מחירי האשכוליות והתפוזים הבכירים המשיכו לעלות בעוד שמחירי התפוזים האחרים (שמוטי ואפילים) ירדו.

יבולי השמוטי היו גבוהים בתשל"ב ושיווקם גדל — במחירים קבועים — לכל היעודים, אך בפרט לתעשייה, ביותר מ-25 אחוזים. כתוצאה מכך אף הופנה בשוליים פרי שמוטי ראוי לייצוא, לשיווק בשוק המקומי. יבולי התפוזים האפילים והאשכוליות היו נמוכים יותר בתשל"ב ושיווקם ירד לכל היעודים.

התפוקה לתעשייה לא גדלה בתשל"ב בצורה ניכרת (הגידול היה רק 5 אחוזים, אך זאת על רקע גידול של כ-65 אחוזים בתשל"א), לאחר שהגידול בשווק השמוטי ליעוד זה הדביק רק ב- מעט את ירידת השיווק של התפוזים האפילים והאשכוליות. עליית המחירים ליצרן ביעוד זה גובעת בחלק מהגדלת סובסידיות ובחלקה — מעליית המחיר המוסכם לתעשיית ההדרים.

לוח 7 - א

תפוקת ענף ההדרים לפי ייעודים, תשל"א ותשל"ב
(במחירים ליצרן)

העלייה או הירידה (—) מתשל"א לתשל"ב			הערך במחירים שוטפים		הכמות		
מחיר	כמות	ערך	תשל"ב	תשל"א*	תשל"ב	תשל"א*	
	(אחוזים)		(מיליוני ל"י)		(אלפי טון)		
יצוא ישיר	8.4	—0.4	8.0	514.0	476.0	859.0	858.6
תעשייה	28.0	4.9	34.3	69.6	51.9	570.9	535.3
צריכה פרטית**	34.0	0.8	35.0	43.1	31.9	94.4	91.7
צריכת עצמית	0.0	1.6	1.6	5.7	5.6	28.5	28.0
סך הכול	11.7	0.2	11.9	632.4	565.4	1,552.8	1,513.6

הערות: שיעורי השנוי חושבו על בסיס נתונים בלתי מעוגלים.

* נתונים מתוקנים.

** כולל מכירה פרטית.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

(ב) פירות אחרים

בתשל"ב הוחש קצב הגידול הריאלי של תפוקת ענף הפירות האחרים. לאחר גידול מהיר יחסית בתשל"א (כ-11 אחוזים) גדלה תפוקת הענף, במחירים קבועים, בכ-23 אחוזים בקירוב

בתשל"ב. תרמו לכך בעיקר תנאי מזג האוויר הקר והגשום בחורף תשל"ב, שהיו נוחים למרבית מיני המטעים הכלולים בענף זה, ובעיקר — למטעים בשירים. סוגי הפירות האחרים, שאינם בשירים, כמעט שלא סבלו מפגעי קרה, מלבד ענף הבננות, שזו לו השנה השנייה ברציפות שתפוחי קתו מצטמצמת בשיעורים ניכרים בעקבות פגעי קרה.

כתוצאה מהגידול המהיר בהצטע עלו מחירי תפוחי הפירות האחרים ליצרן ב־4.7 אחוזים בלבד. בשוק המקומי לצריכה — הסופג כ־80 אחוזים מהצטע ענף הפירות האחרים, לא עלו בתשל"ב המחירים ליצרן של פירות אחרים, שכן ההצטע השוטף לשוק זה גדל בשיעור ניכר.

תפוחי הפירות האחרים ושיעוריהם לתעשייה, גדלה בתשל"ב בכ־66 אחוזים לאחר גידול של כ־12.5 אחוזים בתשל"א. גידול מרשים זה נובע ברובו מיבולים מבורכים כתוצאה מתנאי מזג אוויר נוחים וכן מסיבות של סירוגיות במיני פירות, שמרבית תפוחיהם מיועדת לתעשייה: משמש, זיתים וענבי מאכל. בענבי יין, המיועדים אך ורק לתעשייה, חל בתשל"ב גידול ריאלי בתפוחה של כ־30 אחוזים בקירוב, לאחר שבשנים האחרונות החל גידול זה להתרחב גם לייצור לשם ייצוא לאחר שהתרחבו אפשרויות היצוא של יבנות מייצור מקומי.

תפוחי הענף שיועדה לייצוא גדלה בתשל"ב, במחירים קבועים, בכ־14 אחוזים. עיקר הגידול — בשיעור של למעלה מ־70 אחוזים היה בייצוא אבוקדו. היקפו של גידול זה הולך ומתרחב במהירות בשנים האחרונות ותפוקתו מיועדת בעיקרה לייצוא. ייצוא הבננות הצטמצם בתשל"ב בכ־35 אחוזים לאחר שמין זה סבל בתשל"ב, זו השנה השנייה ברציפות, מנזקים שנגרמו מסיבות אקלימיות בחורף תשל"ב.

(ג) גידולי תעשייה

בתשל"ב גדלה התפוחה הריאלית של גידולי התעשייה בשיעור של 6.4 אחוזים (לוח י"6) לאחר גידול של כ־4 אחוזים בתשל"א.

להרחבת התפוחה בתשל"ב תרם גידול תפוחה הכותנה (9.3 אחוזים), סלק הסוכר (6.8 אחוזים) וגידולי תעשייה אחרים (20 אחוזים). מאידך גיסא, צומצמה תפוחה אגוזי האדמה (בכ־7 אחוזים) והטבק (בכ־13 אחוזים).

בתשל"א הובעה בפרק זה¹ סברה, כי החל להסתמן באותה שנה שינוי במגמת הרכב הייצור של גידולי התעשייה העיקריים, שאיננו מושפע, כנראה, רק מהמחירים היחסיים של מוצרי התעשייה השונים ליצרן אלא גם ממגבלת המים.

סברה זו מתחזקת על רקע הממצאים ביחס לתנודות בהיקפי השטחים של גידולי התעשייה השונים בתשל"ב; שטח הכותנה — לאחר שהצטמצם בתשל"א כמעט שלא גדל בתשל"ב, בשלחין, אף כי מחיריו היחסיים של גידול זה עלו יותר ממחיריהם של המוצרים האחרים. מאידך גיסא, שטח השלחין של סלק סוכר שהתרחב בקצב מהיר בתשל"א, למרות שבמונחים יחסיים עלו מחיריו פחות מכל שאר גידולי התעשייה, המשיך להתרחב בתשל"ב — אם כי בקצב איטי יותר. ייצוא איפוא, שהסדרת הייצור בשני בתי חרושת לסוכר (לאחר שהיו דיונים על סגירת אחד מהם), עובדת היות סלק הסוכר גידול שלחין, שאיננו מתחרה על המים בחושי צריכת השיא בחקלאות (יולי אוגוסט) הם גורמים שעוצמת השפעתם חזקה יותר משינויים במחירים היחסיים של כותנה וסלק סוכר, שהיו בשלושת השנים האחרונות לטובת הכותנה.

(ד) דגניים וקטניות

בתשל"ב גדלה תפוחה הענף במחירים קבועים בכ־46 אחוזים, לאחר גידול של 55 אחוזים בתשל"א. בשתי השנים, נבע הדבר בעיקר מעליית יכולים מהירה כתוצאה מכמות המשקעים הרבה

¹ בנק ישראל, דין וחשבון 1971, עמ' 198.

בעונת החורף, אך בשעורה וסורגום מוסברת ההתרחבות המהירה גם על רקע הרחבת שטחים ניכרת בחיטה, אף צומצם השטח בתשל"ב בכ" 4 אחוזים, ולמרות זאת עלתה התפוקה בכ" 50 אחוזים בקירוב.

(ה) ירקות, תפוחי אדמה ומקשה
התפוקה הריאלית של ירקות, תפוחי אדמה ומקשה גדלה בתשל"ב ב" 4.5 אחוזים בלבד, לאחר גידול של 7.8 אחוזים אשתקד ו" 11.4 אחוזים בתשל"ל. עיקר הגידול התבטא בגידולי המקשה (20 אחוזים) בעוד שתפוקת גידולי הירקות גדלה ב" 2.4 אחוזים, ואילו תפוקת תפוחי אדמה כמעט שלא גדלה כלל (לוח י" 6).

ההאטה בגידול תפוקת הירקות (לאחר שבשנתיים האחרונות — תשל"א ותשל"ל — הם גדלו בקצב של 9—10 אחוזים לשנה) הושפעה הן מתנאי מזג האוויר ושרריו בחורף תשל"ב — חורף שהיה גשום וקר, אך ללא ספק היא הושפעה גם מהעובדה, שבתשל"א עלו המחירים ליצרן של תפוקת ענף הירקות לכל הייעודים ב" 1.2 אחוזים בלבד.

הצע הירקות לשוק המקומי, הקולט 64 אחוזים מתפוקת הענף (הייצוא מהווה 13 אחוזים, והתעשייה 23 אחוזים), ירד בתשל"ב בכ" 2.5 אחוזים, וכתוצאה מכך עלו המחירים ליצרן בשוק זה בכ" 19.5 אחוזים.

ייצוא הירקות במונחים ריאליים גדל בתשל"ב בקצב מתון — 4 אחוזים בלבד, לעומת 24 אחוזים בתשל"א. עיקר ההסבר להאטת קצב הגידול בייצוא הריאלי של ירקות נעוץ בתנאים האקלימיים ששררו בחורף תשל"ב, שהשפעתם קיזזה את הרחבת השטחים לייצוא — אך נראה, שגם מחסור בפועלים וירידת המחירים ליצרן של הירקות לייצוא בתשל"א (בשיעור של 8 אחוזים למרות העלאתו של השער האפקטיבי לייצוא בתשל"א) השפיעו על מיתון זה בהתרחבות הייצוא. בירקות שיועדו לתעשייה חלה התרחבות מהירה יחסית, אם כי איטית יותר מבתשל"א 17.7 אחוזים במחירים קבועים לעומת 30 אחוזים בתשל"א.

3. התשומה

סך כל התשומה הקנויה מסקטורים אחרים גדלה בתשל"ב, במחירים קבועים, בשיעור מתון ביותר, של 3.3 אחוזים בלבד, לאחר שבתשל"א היא גדלה, במונחים ריאליים, בכ" 10 אחוזים בקירוב.

שיעור הגידול הריאלי בתשומות הקנויות בתשל"א תאם, פחות או יותר, את קצב הגידול בתפוקה הכוללת. בתשל"ב, למרות המשך הגידול בתפוקה (בשיעור מתון במקצת בהשוואה לאש-תקד), גדלו התשומות הקנויות בשיעור הנמוך באופן ניכר מעליית התפוקה. הדבר השתקף כמעט בכל סעיפי התשומות הקנויות (ראה לוח י" 8). עיקר ההאטה בגידול הריאלי של התשומות הקנויות נבעה מהגידול האיטי בתשומת המספוא הקנוי (מזון מרוכז), שגדלה בתשל"ב ב" 2.2 אחוזים, ומהירידה המוחלטת — בשיעור של 6.0 אחוזים בתשומת המים בהקלאות.

חלק מההסבר להאטה בגידול תשומת המספוא הקנוי בתשל"ב, למרות המשך ההתרחבות של ענפי הלול והרפת¹, נובע מהגידול בתשומות הביניים שהחליפו מספוא קנוי, אך במקביל לכך

¹ מבחינת תצרוכת המזון, יש לראות את ענף הרפת בתשל"ב כענף שהתרחב, אם כי הרחבת ענף הרפת איננה משתקפת בשנה הנדיונה בהרחבת התפוקה הוטפת, ושכן כנגד התרחבות תפוקת החלב, צומצמה תפוקת הבשר. סך תפוקת הרפת — כולל ההשקעה במלאי בעלי חיים כענף זה — גדלה בתשל"ב ב" 6.4 אחוזים.

תשומת חומרים ושירותים בחקלאות * לפי מקור, תשל"א ותשל"ב

העלייה או הירידה (—) מתשל"א לתשל"ב			הערך במחירים שוטפים		
מחיר	כמות	ערך	תשל"א**	תשל"ב	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
					קניות מסקטורים אחרים
15.4	2.2	17.9	503.7	427.4	מספוא
4.7	—6.0	—1.6	75.3	76.5	מים
15.0	7.5	23.6	139.9	113.2	חומרי אריזה
7.1	5.6	13.1	48.5	42.9	דשנים
20.1	18.1	41.8	104.1	73.4	הובלה
17.5	0	17.5	75.2	64.0	חלפים, תיקונים וכלים
38.3	1.1	39.9	37.9	27.1	דלק שמנים וחשמל
19.0	2.4	22.0	100.0	82.0	חומרים להגנת החי והצומח
15.0	0	15.0	62.9	54.7	שירותי ביטוח וממשל
15.0	4.2	19.8	31.4	26.2	שונות
16.5	3.3	19.4	1,178.9	987.4	סך כל הקניות מסקטורים אחרים
		22.8	346.3	282.0	שכר עבודה לשכירים
		22.2	110.0	90.0	ריבית ודמי חכירה
18.9	10.6	31.4	247.1	188.0	מוצרי ביניים
14.6	6.9	22.6	224.2	182.9	בלאי
		21.7	2,106.5	1,730.3	סך הכול

* להוציא הוצאות על שירותי עבודה והון שמספקים בעלי המשקים החקלאים.
** נתונים מתוקנים.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

לוח י"9
תשומות המים בחקלאות, תשכ"ז עד תשל"ב

היחידה	ממוצע שנים שתונות*	ממוצע שנים גשומות**	תשכ"ז	תשכ"ח	תשכ"ט	תשל"א	תשל"ב
שטח שלחין	—	—	1,616	1,645	1,662	1,727	1,735
מיליוני מטר מעוקב	1,176	1,135	1,115	1,265	1,235	1,330	1,255
אלפי דונם	781	716	690	769	743	770	723
צריכת מים למעשה לדונם שלחין	112.0	102.2	98.6	109.9	106.1	110.0	109.9
מדד (תשכ"ד = 100.0)	מטר מעוקב						

* שנים שחונות : תשי"ט, תשי"ד, תשכ"ב, תשכ"ג, תשכ"ד, תשכ"ה, תשכ"ט ותשל"א.
 ** שנים גשומות : תשכ"א, תשכ"ד, תשכ"ה, תשכ"ז ותשל"א.
 *** נתונים מתוקנים.
 ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

התרחשו בשנתיים האחרונות שני תהליכים גוספים, שתרמו להאטת השימוש במספוא קנוי: (א) בענף הרפת חלה תחלופה בין מספוא מרוכז לסוגי מספוא אחרים, בעיקר שאריות מזון שתות הנוצרות במשק החקלאי ישירות או שאריות הנוצרות לאחר עיבוד תעשייתי של מוצרים חקלאיים. תחליפים אלה הם זולים יותר, ולפיכך מביאים להקטנת התשומה הריאלית. (ב) במזון המרוכז חל שינוי הרכב, שהתאפשר עקב שיפורים טכנולוגיים — מרכיבי מזון יקרים ליחידת מזון הוחלפו ב־ מרכיבים זולים יותר. כך, למשל, הוכנסו להרכב המזון המרוכז ברפת קליפות הדרים מיובשות, שמחירו זול יותר ליחידת מזון בהשוואה למרכיבים אחרים. יש להניח, שקצב הכנסת משיפורים הטכנולוגיים הוחש בהשפעת עליית המחירים והמהירה של המספוא הקנוי, שהתרחשה בשנתיים האחרונות. תשומת המים בחקלאות צומצמה בתשל"ב, לאחר שכמות המשקעים בשנה זו והתפלגותם על פני עונת החורף אפשרו צמצום עונת ההשקיה וכמויות המים בהקף משמעותי (ראה לוח 8" ו־9").

חוץ מסעיפי המים והדשנים, שמחיריהם עלו בתשל"ב בשיעור נמוך מקצב עליית המחירים הכללי במשק, עלו כל שאר מחירי התשומות הקנויות בתשל"ב בקצב מהיר. בממוצע, לכל סל התשומות הקנויות עלו המחירים בתשל"ב ב־16.5 אחוזים לאחר עלייה של 13.5 אחוזים אשתקד.

נתוני סקרי כוח אדם וסקר המשפחות בשטחים המוחזקים מראים על עלייה בתשומת העבודה בחקלאות הן של שכירים והן של מועסקים שאינם שכירים. שיעורי העלייה לפי נתונים אלו (7.6 אחוזים אצל מועסקים שאינם שכירים ו־11.5 אחוזים אצל שכירים) הינם יוצאי דופן. הסבר כלכלי לשינוי כזה בתשומת העבודה לא נמצא לפי שעה, שכן אפשרויות התעסוקה לא השתנו לרעה במשק בתקופה הנסקרת, וגם שינוי הרכב הייצור בחקלאות איננו מראה על שינויים המתחייבים מכך בכיוון הגדלת תשומת העבודה בצורה כה משמעותית. יש להניח, כי הדבר נובע מהטיות סטטיסטיות בסקרי כוח אדם, שכן סקרים אלו מבוססים על מדגמים, שבהם אפשרית הטיה סטטיסטית מסדר גודל זה.

בתשל"ב גדלה תשומת מוצרי הביניים מן החקלאות בשיעור מהיר של 10.6 אחוזים לאחר גידול של 6.7 אחוזים בתשל"א. בשתי השנים תרמו לכך בעיקר גידולי הפלחה, שתפוקתם גדלה בשיעורים גבוהים עקב כמות המשקעים הרבה שירדה בשנים אלו.

4. הפריון

שנת תשל"ב, היתה שנה ברוכת משקעים עם חלוקה נאותה של כמות המשקעים על פני עונת החורף. יבולי הפירות האחרים והכותנה ויבולי גידולי הבעל בחקלאות עלו באופן ניכר ליחידת שטח. בשנה הנדונה רק בענף ההדרים חל קיפאון בתפוקה, בעיקר בתוצאה מאי גידול היבול ליחידת שטח ואי גידול השטחים. התשומות הקנויות מסקטורים אחרים גדלו בתשל"ב בקצב איטי ביותר במונחים ריאליים (3.3 אחוזים). היה ניתן איפוא לצפות לעלייה מהירה של הפריון ה־ כולל¹ בחקלאות ועוד יותר של פריון גורמי הייצור². למרות זאת, משמודדים את השינויים בפריון בהתחשב בשינויים בתשומת העבודה, כפי שגמדדו בסקרי כוח אדם, יוצא, כי הפריון המדוד גדל בקצב נמוך בתשל"ב, הן כשמתייחסים לפריון הכולל והן כשמתייחסים לפריון גורמי הייצור

¹ הפריון הכולל מוגדר כמדד השינוי השנתי הריאלי בתפוקה (כולל מוצרי ביניים), המחולק במדד השינוי המשוקלל בתשומות.

² מוגדר כמדד השינוי השנתי בתוצר הגולמי הריאלי המחולק במדד השינוי השנתי המשוקלל בכמות העבודה וההון הגולמי.

(ב-2.7 וב-5 אחוזים בהתאמה), לאחר גידול מהיר אשתקד של כ-6 אחוזים בפריון הכולל ושל כ-12 אחוזים בפריון גורמי הייצור. אפילו בשלוש שנות הבצורת הרצופות שהיו בשנים תשכ"ח תש"ל גדל הפריון בחקלאות בכ-4 אחוזים בממוצע שנתי.

כל ההסבר להאטה הניכרת בגידול הפריון המדוד בחקלאות בתשל"ב מקורו בגידול המדוד שחל בתשומת העבודה בחקלאות. מאחר שנתוני תשומת העבודה נראים כבלתי מהימנים בשנה הנידונה, אין גם ליחס בשנה זו משמעות רבה לשינויים בפריון.

5. ההכנסות

לאחר עלייה מהירה אשתקד בשיעור שהתקרב ל-30 אחוזים גדלה ההכנסה, שנוצרה בחקלאות (התוצר החקלאי הנקי במחירים ליצרן) בתשל"ב, בשיעור של 20.1 אחוזים (ראה לוח י"1). ההאטה בגידול ההכנסה שנוצרה בחקלאות בתשל"ב בהשוואה לאשתקד מוסברת כמעט כולה על ידי התפתחות מחירי התוצר החקלאי ליצרן המשקפת את ההשפעה המשולבת של מחירי התפוקה והתשומה. לאחר שאשתקד הם עלו ביותר מ-17 אחוזים (כזכור, עקב עלייה מהירה של מחירי תפוקת ענף ההדרים), היתה העלייה בתשל"ב איטית יותר — 6.4 אחוזים בלבד. ההתרחבות הריא-לית של התוצר החקלאי בתשל"ב היתה אף בקצב מהיר יותר מאשר אשתקד (12.9 בהשוואה ל-10.2 אחוזים אשתקד).

ההאטה הניכרת במחירים ליצרן של התוצר החקלאי הנקי גובעת מכך, שבתשל"ב עלו מחירי התשומות הקנויות והבלאי בקצב מהיר יותר ממחירי התפוקה — 16.5 ו-15.0 אחוזים לעומת 11.3 אחוזים בלבד בעלייה במחירי התפוקה.

התשלומים של פיצויי בצורת ונוקי טבע ירדו בתשל"ב מ-17.8 מיליון ל"י ל-13.0 מיליון ל"י (לאחר שגם אשתקד הם ירדו), ולפיכך גדלה ההכנסה הכוללת בחקלאות (התוצר החקלאי הנקי במחירי גורמי הייצור בתוספת תשלומי פיצויי בצורת ונוקי טבע) בקצב איטי במקצת מעליית ההכנסה, שנוצרה בחקלאות בשנה זו (ראה לוח י"1). כתוצאה מכך ומהמשך הגידול המהיר בתש-לומי השכר לשכירים ותשלומי הריבית ודמי החכירה, ששילמה החקלאות בתשל"ב, גדלו הכנסות בעלי המשקים מפעילות חקלאית בשנה זו ב-18.2 אחוזים לאחר עלייה ללא תקדים — אשתקד — בשיעור של למעלה מ-30 אחוזים.

לפי שעה, אין לדעת מה קרה בתשל"ב להכנסה למועסק בחקלאות שאיננו שכיר, הנובעת מ-פעילות חקלאית, שכן, כפי שכבר צויין לעיל, מהימנות הנתונים על השינוי בתשומת עבודתם של המועסקים בחקלאות שאינם שכירים מוטלת בספק בשנה הנסקרת¹.

בתשל"ב הוחש תהליך ההתרחבות של היקף הסובסידיות הניתנות ישירות לתפוקת המוצרים החקלאיים; אלו גדלו בשנה זו בלמעלה מ-30 אחוזים (לוח י"10) לאחר גידול של 10 אחוזים בקירוב אשתקד. מרביתו של הגידול בהיקף התמיכות, הניתן ישירות למוצרים חקלאיים, נבע מהגדלת שיעור התמיכה ליחידת תפוקה נתמכת (28 אחוזים) ורק מיעוטו מהרחבתה הריאלית של התפוקה הנתמכת (כ-2 אחוזים). תרמה לכך מדיניות הממשלה, הגורסת שמירת מחירי השוק של

¹ אם מקבלים את השינויים שנמדדו לפי סקרי כוח אדם בתשומת עבודתם של מועסקים בחקלאות שאינם שכירים, המראים, כאמור, על גידול בתשומת העבודה במונחי שעות עבודה של 7.6 אחוזים, יוצא, כי ההכנסה הממוצעת לשעת עבודה של מועסק בחקלאות שאיננו שכיר גדלה בתשל"ב במונחים נומינליים ב-9.8 אחוזים כך שבמונחים ריאליים — בהשוואה לעליית המחירים הכללית במשק — ההכנסה הממוצעת לשעת עבודה של מועסק בחקלאות שאיננו שכיר, הנובעת מפעילות חקלאית, אף ירדה בתשל"ב ב-2.8 אחוזים. אם מניחים, למשל, אי שינוי בתשומת עבודתם בחקלאות בתשל"ב, העלייה הריאלית בהכנסה לשעת עבודה היגה בשיעור של 5.7 אחוזים.

התמיכות בחקלאות תשל"א ותשל"ב

העלייה או הירידה (—) מתשל"א לתשל"ב			הערך במחירים שוטפים		
מחיר	כמות	ערך	תשל"ב	תשל"א*	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
8.3	4.9	13.6	10.1	8.9	פרי הדר לתעשייה
47.4	-2.3	44.0	24.2	16.8	ביצים
44.3	14.5	65.2	35.1	21.2	עופות
21.8	5.4	28.4	59.4	46.2	חלב בקר
-52.2	-5.9	-55.6	0.3	0.7	בשר בקר
-29.2	10.2	-22.0	0.5	0.6	בשר צאן
118.9	4.2	128.1	1.5	0.7	דגים
-27.3	2.2	-25.7	3.2	4.3	ירקות ותפוחי אדמה
-9.7	30.7	18.0	1.2	1.0	ענבי יין
68.3	22.8	106.6	5.0	2.4	פירות אחרים
-10.7	-6.7	-16.7	0.1	0.2	אגוזי אדמה
0.3	-13.1	-12.8	0.3	0.3	טבק
—	—	—	—	4.5	כותנה
28.1	1.9	30.6	140.9	107.8	סך כל הסובסידיות לתפוקה
-25.0	2.2	-23.3	19.4	25.3	מספוא
1.3	-6.0	-4.8	20.0	21.0	מים
-2.4	5.6	3.0	3.4	3.3	דשנים
-12.8	-1.0	-13.7	42.8	49.6	סך כל הסובסידיות לחשומה
—	—	-15.7	15.0	17.8	פיצויי בצורת
—	—	13.4	198.7	175.2	סך כל התמיכות ופיצויי הבצורת

הערות: השינוי בכמות משקף את השינוי הריאלי בתפוקה תנתמכת, והשינוי במחיר משקף את השינוי הממוצע של התמיכה ליחידת תפוקה נתמכת.
 * נתונים מתוקנים.
 חסר: נתוני משרד החקלאות.
 שיעורי השינוי חושבו על בסיס נתונים לא מעוגלים.

המוצרים התקלאיים, שמחיריהם בשוק נקבעים בידי הממשלה — חלב וביצים, בעוד שמחירי התשומות השוטפות, המשמשות לייצור מוצרים אלו, ובעיקר מחירי המספוא המרוכז, עלו בתשל"ב בשיעור ניכר. העלויות בסובסידיות למוצרים אלו הביאו בתשל"ב רק לפיצוי חלקי של היצרנים על אי העלאת מחירי השוק של מוצרים אלו, בעוד שמחירי התשומות עלו בשיעור ניכר. גידול מהיר

בהיקף התמיכה היה בתשל"ב גם בבשר עוף — מוצר שעבורו מקבל החקלאי מחיר מינימום מובטח מראש. מדיניות הממשלה לעידוד והרחבת של ייצור בשר העוף — נוכח עליית מחירי הבשר בשוק העולמי — חייבה הגדלת מחיר המינימום המובטח בתשל"ב, שכן מוצר זה מיוצר בעזרת מספוא מרוכז, המהווה משקל גבוה בסל התשומות לייצור מוצר זה. במשך מרבית השנה היה המחיר של בשר העוף, שקיבל היצרן מהשוק, נמוך ממחיר המינימום המובטח (זה הועלה באפריל 1972 כפיצוי על התייקרות המספוא הקנוי), שכן בתשל"ב שמרה הממשלה על יציבות מחירי הבשר הקפוא, ואף הווילה את מחיר חלק מהם (חלקים פנימיים), כך שעם הרחבת ההצעה של בשר עוף מחד גיסא, והשמירת מחיר הבשר הקפוא לצרכן מאידך גיסא, לא השיגו היצרנים בשוק את מחיר המינימום המובטח, והיה הכרח לפצותם בסובסידיות כהשלמה למחיר המובטח.

בתשל"ב גדלה התמיכה, הניתנת גם לפירות אחרים ולהדרים. התמיכה בפירות אחרים נעשת באמצעות קרנות משותפות לממשלה וליצרנים. בתשל"ב גדלו "עודפי" מרבית מיני הפירות האחרים עם הגידול המהיר בהצעת פירות אלו, והדבר הגדיל את השתתפות הממשלה בקרנות אלה. התמיכה להדרים ניתנת לאלה, המיועדים לשוק המקומי לתעשייה וניתנת על פי תעריף קבוע לטונה פרי הנמכר לייצור זה.

בתשל"ב צומצמה התמיכה, הניתנת לתשומות חקלאיות, והמתבטאת בעיקר בתמיכות למספוא מרוכז ולמים. במספוא התבטא הדבר בהמשך המגמה שהסתמנה עוד בשנים תשכ"ט ותשל"א של העברת התמיכות למוצרים הסופיים, לאחר שאשתקד עלתה התמיכה לתשומה זו (כתוצאה מעליית מחירי גרעיני המספוא בעקבות הפיחות והתחייבות הממשלה לשמירת מחירי המספוא המרוכז, שמחיריהם לחקלאי כבר עלו בסוף תשל"א). במים, צומצמה התמיכה בתשל"ב כתוצאה מצמצום תשומת המים בשנה זו. סך התמיכות בחקלאות — לתפוקה ולתשומות. גדל בתשל"ב בכ-16.5 אחוזים בהשוואה לעליית של 15.0 אחוזים אשתקד.

6. ההשקעות, מלאי ההון והמימון

א. ההשקעות ומלאי ההון

ב-1972 חלה החשה בקצב הגידול הריאלי של ההשקעה הגולמית בחקלאות, לרבות מפעלי מים וייעור. אשתקד נרשם גידול ריאלי של 3.4 אחוזים בלבד ואילו הגידול ב-1972 היה בשיעור של 12.9 אחוזים. ההחשה היתה מהירה אף יותר, משמשווים את שיעור הגידול של ההשקעות של החקלאים בחקלאות, דהיינו למעט מפעלי מים ולמעט ההשקעות בייעור; אלו גדלו ב-1972 במונחים ריאליים ב-13.1 אחוזים לאחר גידול של 1.7 אחוזים בלבד — אשתקד.

כפי שכבר צויין: השתנתה מגמת ההשקעות של החקלאים בחקלאות עוד בשנת 1967 ממגמה של ירידה למגמת עלייה. יש לראות את הגידול בתשל"ב, כהמשך למגמה זו, לאחר שאשתקד היתה הפסקה זמנית.

במיון ההשקעות בחקלאות לפי סעיפי משנה ניתן לראות (לוח י"א), כי חוץ מההשקעות בציוד ומכונות, שגדלו ב-1972 רק ב-0.9 אחוזים במחירים קבועים (לאחר גידול ריאלי של כ-16 אחוזים אשתקד), חלה החשה בקצב הגידול הריאלי של כל שאר סעיפי ההשקעות בחקלאות וב-מטעים וייעור — סעיפי השקעה, שבהם התקיים מאז ראשית שנות השישים מצב של ירידה מתמדת בהשקעות, במחירים קבועים (בייעור, רק ב-1967, שנת המיתון, חלה עלייה בהיקף ההשקעה הריאלית) — חלה ב-1972 עלייה ריאלית בהשקעות. לפי שעה, אין הסבר מתאים לעובדה, שה-

1. ראה דוח בנק ישראל לשנת 1970 וע' 170 וע' 190—191 וכן דוח בנק ישראל לשנת 1971 ע' 209.

אומדן ההשקעה הגולמית בחקלאות, 1971 ו-1972

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת			הערך במחירים שוטפים		
מחיר	כמות	ערך	1972	1971	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
11.6	15.9	29.4	26.0	20.1	מטעים
6.0	121.5	134.8	37.1	15.8	בעלי חיים
15.9	8.9	26.3	98.9	78.3	מבני משק שונים **
15.6	0.9	16.6	134.3	115.2	ציוד ומכונות
הכשרת קרקע, ניקוז ושימור קרקע,					
8.8	9.7	19.4	14.8	12.4	מרעה טבעי וכו'
13.8	13.1	28.7	311.1	241.8	סך כל השקעות החקלאים בחקלאות
10.1	5.0	15.6	18.5	16.0	ייעור
13.6	12.6	27.9	329.6	257.8	סך כל ההשקעה בחקלאות למעט מפעלי מים
15.9	14.0	32.2	92.4	69.9	מפעלי מים
14.1	12.9	28.8	422.0	327.7	סך כל ההשקעה בחקלאות

הערות: ההשקעות שמקורן בתקופה החקלאית הן לסוף שנה חקלאית, ואילו יתר ההשקעות הן לסוף שנת הלוח.
* נתונים מתוקנים.

** מבני משק, בריכות, דגים, רשתות השקיה מקומיות.
הסכום: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

השקעות בסעיפים אלו (מטעים וייעור) גדלו בשנה הנסקרת במחירים קבועים. במטעים, ייתכן שהדבר משקף חידוש נטיעות בנשירים שונים, לאחר שבמשך שנים היתה בהם אף עקירה נטו, כאשר במקביל חלה בשנים האחרונות הרחבת שטחים של סוגי מטעים אחרים כגון אבוקדו, פקן וסוב-טרופיים אחרים, הרחבה שנמשכה גם ב-1972.

ההרחבות ההשקעה במבנים, משקפת את ההתרחבות המהירה בענף הרפת והמשך ההתרחבות ענף הלול. הקפאון בהתרחבות ההשקעות בציוד ובמכונות (גידול של פחות מאחוז אחד במחירים קבועים) איננו מובן כל צורכו. אורך החיים של מרכיבי סעיף זה הינו קצר, יחסית, ותהליכי המיכון בחקלאות נמצאים בהתרחבות מתמדת. היה ניתן לצפות לגידול ריאלי גבוה יותר בהשקעות אלה (אשר חלק ניכר מהן מיועד להתלפת ציוד שנגרט). ייתכן שב-1971, כתוצאה מצפיות לפיתוח, היה

היקף ההשקעה בסעיף זה (כ-16 אחוזים, במחירים קבועים) גבוה מהקצב הדרוש בטווח הארוך, וכי הקיפאון ב-1972 נועד להתאים את היקף ההשקעות בסעיף זה לצרכים של הטווח הארוך. כתוצאה מההתרחבות המהירה של ההשקעה הגולמית הריאלית בחקלאות ב-1972 המשיך מלאי ההון הגולמי הריאלי בחקלאות לגדול ב-1972 ובקצב שנתית דומה לאשתקד (3.8 אחוזים לעומת 4.0 אחוזים בהתאמה). מגמת ההתרחבות של מלאי ההון הגולמי הריאלי בחקלאות, שהחלה עוד ב-1970, נמשכת איפוא כבר 3 שנים רצופות¹.

לוח י' 12

מלאי ההון בחקלאות*, 1971 ו-1972

העלייה או הירידה (—) מ־1971 ל־1972			הערך במחירים שוטפים		
במחיר	בכמות	בערך	1972	**1971	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
11.6	1.6	13.4	1,593.1	1,405.1	מטעים
15.9	4.7	21.4	3,162.7	2,606.0	מבנים ***
15.6	5.5	21.9	865.2	709.5	מכונות וציוד
6.0	3.1	9.3	515.2	471.5	בעלי חיים ****
13.8	3.8	18.2	6,136.2	5,192.1	סך הכול

הערות: שיעורי השינוי חושבו על בסיס נתונים לא מעוגלים.
* להוציא ערך הקרקע ונכסים כספיים. הנתונים הם לסוף שנת לוח, פרט להשקעות, שמקורן בתפוקה החקלאית: מטעים ובעלי חיים, שהם לסוף שנה חקלאית.
** נתונים מתוקנים.
*** כולל מבני משק, רשתות השקיה ומפעלי מים מקומיים, ייעור, הכשרת קרקע, ניקיון ושימור קרקע, מרעה טבעי וכדומה.
**** אימו כולל מלאי עופות לבשר חדיג.
המקור: הנתונים עובדו על סמך ניירות עבודה של מ"ל געתון מכנסי ישראל ולפי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ב. המימון

ב-1972 גדל היקף יתרת האשראי המוסדי הניתן לחקלאות בכ-395 מיליון ל"י (ראת לוח י"ג) המהווה תוספת של 28 אחוזים, לאחר שאשתקד היה הגידול ב-19 אחוזים (כ-230 מיליון ל"י). הגידול המהיר ביתרת האשראי, השתקף בכל מרכיבי האשראי המוסדי הניתן לחקלאות — הן האשראי, שמקורו במערכת הבנקאות, והן האשראי, שמקורו ממוסדות כספיים. מרבית תוספת האשראי, שמקורו ממערכת הבנקאות, ניתן בסעיפי אשראי מכוונים, אם כי ב-1972 חל גידול גם בסעיפי אשראי ממערכת הבנקאות שאינם מכוונים — לאחר שאשתקד לא חל בהם גידול כלל.

¹ הסברים לכך ראה בדוח בנק ישראל לשנת 1970 עמ' 169—170 ועמ' 189—191.

האשראי המוסרי לציבור החקלאי, 1971, 1972

העלייה או הירידה (—)		1972	*1971	
1972 ל-	מ-1971			
(אחוזים)	(מיליוני ל"י)			
28.9	183.0	821.5	638.5	(א) אשראי ממערכת הבנקאות, סה"כ
29.6	150.8	659.8	509.0	(1) אשראי מאמצעי הבנקים, סה"כ
35.8	125.7	476.8	351.1	מזה : אשראי מכוון
				מזה : אשראי מהאמצעים
15.9	251	183.0	157.9	החפשיים של הבנקים
				(2) אשראי מפיקדונות באמצעות
24.9	32.2	161.7	129.5	מערכת הבנקאות, סה"כ
3.4	1.7	51.7	50.0	מזה : פיקדונות הממשלה והסוכנות היהודית
38.4	30.5	110.0	79.5	מזה : פיקדונות אחרים
27.4	212.3	987.7	775.4	(ב) אשראי ממוסדות כספיים סה"כ
27.7	211.1	973.1	762.0	(1) אשראי ממוסדות כספיים למימון חקלאי**
9.0	1.2	14.6	13.4	(2) אשראי ממוסדות אחרים
28.0	395.3	1,809.2	1,413.9	סה"כ

* נתונים מתוקנים.

** חלק הארי של האשראי בסעיף זה ניתן בידי בנק החקלאות ומיעוטו בידי בנק יעד, ניר שיתופית ומוסדות כספיים.

כאשתקד, כן גם ב-1972, כל תוספת האשראי הניתן ממוסדות כספיים, התרכזה במוסדות כספיים למימון חקלאי (בעיקר בנק לחקלאות, בנק יעד וניר שיתופית). האשראי לחקלאות ממוסדות כספיים אחרים הולך ויורד בשנים האחרונות במונחים יחסיים, וב-1972 הוא היווה רק 1.5 אחוזים מהיקף האשראי הניתן ממוסדות כספיים.

ההתרחבות המהירה של תוספת האשראי המוסדי לחקלאות ב-1972 משקפת בעיקר את ההתחשה בקצב גידול ההשקעה הגולמית בחקלאות (27.3 אחוזים במחירים שוטפים לעומת 13.5 אחוזים אשתקד) ואת המשך ההתרחבות המהירה יחסית בהיקף הייצור החקלאי ב-1972.

מרבית תוספת האשראי, הניתנת על ידי מערכת הבנקאות, מיועדת למימון ההון החוזר הדרוש לחקלאות, בעוד שעיקר תוספת האשראי הניתנת על ידי המוסדות הכספיים, מיועדת ל- מימון ההשקעות במשקים החקלאיים.

ב-1972, גדלה יתרת האשראי המוסדי הניתנת על ידי מערכת הבנקאות לייעודים חקלאיים בכ- 29 אחוזים (ראה לוח י"13), בעוד שערך התפוקה החקלאית הכוללת גדל בכ- 20.8 אחוזים. תוספת האשראי המוסדי נטו, הניתנת על ידי מוסדות כספיים, גדלה ב-1972 בכ- 27.4 אחוזים, כאשר ערך ההשקעות של החקלאים בחקלאות בשנה זו גדל בכ- 28 אחוזים. תוספת האשראי המוסדי ברוטו הניתנת על ידי המוסדות הכספיים היתה אף גבוהה יותר מתוספת ההשקעה הגול-מית של החקלאים בחקלאות, כך שניתן לומר, שב-1972, עמד לרשות החקלאות מימון מוסדי לצורכי השקעות, בהיקף שעלה על היקף ההשקעות של החקלאים בחקלאות בשנה זו.